DACIA ISTORICĂ

No. 2

15 Noem. 1937

Prețul Lei 40

„DACIA ISTORICA"

Apare la fiecare 15 a lunii

Red. Propr. IOSIF SCHIOPUL

REDACŢIA ŞI ADMINISTRAŢIA

CLUJ, STRADA COŞBUC 7

Abonament:

12 luni	. . . .	400 Lei
6 luni	. . . .	210 Lei
3 luni	. . . .	105 Lei

Pentru străinătate 12 luni 500 Lei

Numărul 40 Lei.

DACIA ISTORICĂ

STUDII ŞI CERCETĂRI

Anul I. Cluj, 15 Nov. 1937. No. 2.

SĂLIŞTE.

I.

Numele de localitate Sălişte este un nume foarte răspândit în toponimia Transilvaniei. Avem 14 sate cu numele Sălişte. Şi anume:

In judeţul Maramureş avem 1 Sălişte, căruia ungureşte i se spune Felső-Szelistye (Săliştea-de-sus)[1];

în judeţul *Bihor* avem 5 sate cu numele de *Sălişte*, dintre cari trei în ungureşte aveau indicat şi numele circumscripţiei administrative: *Belényes-Szelistye, Papmező-Sz., Vaskoh-Sz.*, iar al patrulea sat avea un nume nou: *Kövesegyháza.* Un al 5-lea sat din Bihor numai în ungureşte îşi păstrase numele de *Szelistye:* satul *Szelistye-Száldobágy,* care româneşte se numeşte numai *Săldăbagiu;*

în judeţul *Sălajului* avem 1 sat *Sălişte,* căruia ungureşte i se zice *Kecskésfalva;*

---

[1]) Pentru numele româneşti izvorul nostru este:

S. Moldovan şi *N. Togan*, Dicţionarul numirilor de localităţi din Ungaria, Sibiu 1909. (Datele statistice ale dicţionarului sunt cele ale recensământului oficial unguresc din 1900).

Celelalte lucrări geografice citate sunt:

Lucas Joseph Marienburg (Pfarrer zu Weidenbach bey Kronstadt), Geographie des Grossfürstenthums Siebenbürgen. Hermannstadt 1813.

Ignaz Lenk von Treuenfeld (K. K. General-Feldmarschall-Lieutnant), Siebenbürgens geographisch- topographisch- statistisch- hydrographisch- u. orographisches Lexicon. Wien, 1839.

E. A. Bielz, Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens. Hermannstadt, 1857.

în judeţul *Turda* avem 1 *Sălişte*, căreia şi ungureşte i se zice *Szelistye;*

în judeţul *Alba* avem un cătun *Sălişte*, aparţinând comunei Abrud;[2])

în judeţul *Hunedoara* avem 3 sate numite *Sălişte*, dintre cari unul în ungureşte se chema *Pánk-Szelistye*, al doilea *Almás-Szelistye*[3]), al treilea numai *Szelistye*. Pe lângă aceste 3 sate *Sălişte* avem în Hunedoara şi o *Săliştioară*, în ungureşte tot *Szelistyiora;*

în judeţul *Sibiu* avem cea mai mare *Sălişte*, ungureşte tot *Szelistye*, iar nemţeşte, pe vermuri, *Grossdorf*.

Şi în fine avem o *Sălişte* în judeţul *Arad* (ung. tot *Szelistye*).

Marele dicţionar geografic al Transilvaniei întocmit de Ignatius von *Lenk*, fostul general-comandant al Transilvaniei la începutul secolului trecut, publicat la 1839 pe baza materialului statistic pus la dispoziţia lui de către guvernul de atunci al Transilvaniei, cunoaşte numai numele de *Sălişte* şi pentru satul căruia azi i se zice *Agrişul-de-jos* (judeţul Someş). Acelaş dicţionar cunoştea şi un cătun *Szelistye* aparţinând satului *Sumurduc* (ung. *Szumurduc*, jud. Cluj).

Un dicţionar geografic unguresc dela mijlocul secolului trecut (*Helységnévtár*. Kolozsvár 1863) cunoaşte şi un cătun *Szelistye* aparţinând satului *Feiurd* (jud. Cluj), cătun pe care alte dicţionare geografice nu-l cunosc.

In afară de hotarele Transilvaniei mai avem 1 sat *Sălişte* (Selişte) în *Bucovina* (jud. Cernăuţi) şi 3 sate *Sălişte* (Selişte) în *Basarabia* (judeţele Hotin, Orheiu şi Lăpuşna).

In restul României de azi nu mai dăm de numele acesta de *Sălişte*. Dăm însă de un mare număr de sate şi locuri cu numele de *Silişte* (mai rar *Zilişte*). In deosebi este răspândit acest nume în judeţele din nordul Moldovei; într'un singur judeţ (Dorohoiu) avem peste 10 sate şi locuri cu numele de *Siliştea*. Cu cât coborâm spre Muntenia şi Oltenia, numele de loc devine tot mai rar.

---

[2]) Această *Săliştea-de-sus* este satul românesc din valea Izei. Mai exista în judeţul Maramureş de odinioară şi o *Sălşitea-de-jos* (Also-Szelistye), care este sat rutenesc lângă Hust (azi în Cehoslovacia).

[3]) Dicţionarul lui Bielz cunoaşte şi el acest nume românesc de *Sălişte*. Dicţionarul lui Lenk nu cunoaşte acest cătun, dar cunoaşte o „Valea-Săliştii", râu care se varsă în Valea Abrudului.

[4]) Şi în româneşte i se zice uneori *Almaş-Sălişte*, dar vechile dicţionare geografice (Marienburg, Bielz) cunosc numai numele de *Sălişte*.

Nu credem că poate să încape vreo îndoială că numele de *Săliște* și *Siliște* sunt numai forme deosebite ale aceluiaș nume. Totuș, în cercetările noastre pentru moment ne vom opri numai la forma de *Săliște.*

Care este etimologia acestui nume?

Etimologiștii sunt de acord în ce privește etimologia lui: ei derivă numele dintr'un apelativ slav: *seliște,* acceptând etimologia slavistului *Fr. Miklosich,* care cel dintâi a spus că numele topic *Săliște* are la originea lui un nume slavon-vechiu *seliște* cu înțelesul de *tentorium, habitatio* (sârbește: *seliște,* locus olim habitatus; cehește: *sedliște,* domicilium). Etimologistul sas *I. Wolff* (1886) spune apoi și el: *„Săliște* ist zweifellos slavisch und wahrscheinlich sehr alt. Alt-slavisch heisst es: *tentorium, habitatio.* — Slavistul român *I. Iordan* spune (1926): *„Siliștea* ist altbulgarisch *siliște: tentorium, habitatio, aula".* — Filologul sas *G. Kisch,* profesor la universitatea din Cluj, spune (1929): *„Săliște* ist slav. *seliște: Sitz, Wohnung, Ort, Bauernhof"*[5]). — *N. Drăgan* (1933): *„Săliște* este v. *bulg. seliște: tentorium, habitatio,* propriu *„Siedelung",* apoi *„Dorf".*

Chestiunea nu este însă tocmai atât de simplă precum o prezintă acești etimologiști, pentrucă limba bulgară veche (mai corect: limba slavonă sau paleoslavă) cunoaște ce-i drept un număr însemnat de apelative cu terminațiunea *-iște,* dar între ele nu este și *seliște.* Limba veche bulgară cunoaște numai un apelativ *selo* cu înțelesul de „Acker, Gehöft"[6]). Acest apelativ cu începerea secolelor XI—XII a luat înțelesul de „sat", înțeles pe care îl are și azi în toate limbile slave: rusească, bulgară, sârbească, polonă, cehă.

Este cert că la baza apelativului *seliște* este acest *selo* cu înțelesul de sat. Dar ce caută sufixul *-iște* pe lângă acest radical și care este nuanța de înțeles a noului cuvânt?

Pentru a lămuri această problemă, trebuie să deschidem în prealabil o paranteză.

---

[5]) *G. Kisch,* Siebenbürgen im Lichte der Sprache. Hermannstadt 1929. Studiu cu numeroase contradicțiuni, repețiri și incongruențe. Așa la pag. 281, spre a ilustra noțiunea de „Dorf" (sat) ca nume toponimic citează drept exemplu: *„Seliște* (Județul Sibiu și Cojocna)" — și două rânduri mai la vale ca alte exemple: *„Săliște* (județul Cojocna, Sibiu, Hunedoara)".

[6]) *A. Leskien,* Handbuch der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache. Heidelberg, 1922.

II.

Limba românească din Moldova și Muntenia cunoaște un apelativ *siliște*, care nu este cunoscut în Transilvania. Dicționarul româno-german a lui Tiktin îi dă acestui apelativ înțelesul de „loc unde e un sat sau a fost odinioară un sat“[7]). Filologul *Iorgu Iordan* îl definește: *a)* vatra satului; *b)* locul unde a fost un sat[8]).

Este evident că aceste înțelesuri nu pot să fie adevăratul înțeles, înțelesul primitiv al apelativului, pentrucă acelaș apelativ nu poate să însemneze în acelaș timp: *a)* afirmațiunea unei existențe („unde este un sat“) și *b)* negațiunea acelei existențe („unde a fost un sat“). Aceste înțelesuri nu pot fi adevăratul înțeles al apelativului și pentrucă:

a) dacă *siliște* însemnează „loc unde este un sat“, atunci și toate locurile unde sunt sate ar trebui să se numiască „siliște“ (dacă *a*=*b* atunci și *b*=*a*), ceace nu este cazul, pentrucă numai *anumite* locuri unde sunt sate se numesc „Siliște“;

b) dacă *siliște* însemnează „loc unde a fost un sat“, atunci și toate locurile unde au fost sate ar trebui să poată fi numite „siliște“ (dacă b=a, atunci și a=b), ceace iarăș nu este cazul, pentrucă nu *toate* locurile unde au fost sate se numesc „siliște“, ci numai *anumite locuri.*

Care este criteriul acestor *anumite* locuri și sate?

Este adevărat că există sate cu numele de *Siliște*, cum există și locuri (unde odinioară au fost sate) cu acelaș nume de *Siliște*[9]). Dar este absolut greșită afirmațiunea pe care o face *I. Iordan* când spune că „*toate* satele cu numele *Siliște* se găsesc pe locuri unde odinioară au fost sate“, pentrucă ceace spune este în contradicțiune cu realitatea: despre nici un sat cu numele *Siliște* nu se poate constata că ar fi ridicat pe ruinele unui alt sat. Din contra: pe toate *locurile* numite *Siliște* există un sat sau a existat odinioară un sat.

[7]) *H. Tiktin*, Rumänisch-Deutsches Wörterbuch. București 1903. 1. Dorf mit dem dazu gehörigen Grunde; 2. Stelle, wo ein Dorf steht oder einst stand.

[8]) *Iorgu Iordan*, Rumänische Toponomastik. Bonn 1924—1926. „Weichbild“, — „Ort, wo früher ein Dorf stand“.

[9]) Marele Dicționar Geografic al României adaogă la toate locurile numite „Siliște“ explicațiunea: „se spune că aci odinioară a fost un sat“.

Cu alte cuvinte: nu numele toponimic *Silişte* este derivat dintr'un apelativ *silişte*, ci apelativul este derivat dintr'un nume toponimic. Apelativul este fiul, numele toponimic este tatăl, — nu invers.

Aceasta fiind realitatea, procesul de evoluţiune al celor două înţelesuri: 1. „unde este un sat" şi 2. „unde a fost un sat" — devine un proces firesc, normal.

La început a existat un sat, un sat cu nume oarecare. Cu timpul însă satul a fost părăsit de locuitori în urma unor împrejurări neprielnice, spre exemplu: satul era în calea pe cari se întâmplau invaziuni duşmane; era expus la inundaţii repetate; a fost distrus de foc etc. Şi uneori locuitorii nu s'au mai înapoiat niciodată ci s'au aşezat în altă parte. Satul pustiu, părăsit, a continuat însă în mod firesc să-şi păstreze numele pe care îl avuse când era locuit. Cu timpul apoi satul părăsit a decăzut de tot, s'a prefăcut în ruine şi cu încetul au dispărut şi rămăşiţele de ruine. Dar numele vechiu a continuat să existe în tot timpul acesta, desenând la început locul unde fusese satul, apoi ruinele satului, pe urmă locul pustiu unde numai bătrânii îşi mai aduceau aminte că fusese odată un sat. Numele a continuat să deseneze acel loc, — pentrucă numele este legat de locul care i-a dat naştere, chiar şi atunci când condiţiunile cari i-au dat naştere nu mai există. (De acea unele nume topice sunt atât de greu de interpretat — astăzi).

Unele dintre satele prefăcute în ruine şi dispărute se numiseră *Silişte* şi locurile unde fuseseră satele dispărute au continuat să păstreze numele satelor dispărute, — pentrucă *silişte* în realitate nu însemna şi nu însemnează numele locului, ci numele satului dispărut. Alte sate cu numele *„Siliştea"* au fost mai norocoase, mai ferite de năpastă. N'au fost părăsite niciodată sau au fost părăsite numai vremelnic şi aşa au continuat să existe fără întrerupere ca sate, ca *„Siliştea"*. Aşa se explică că avem în acelaş timp *„Siliştea"* cari sunt sate în fiinţă şi avem *„Siliştea"* cari sunt numai locuri fără sate, locuri unde satele *„Siliştea"* au dispărut.

Aşadară: înainte de a fi apelativ, *„silişte"* a fost nume toponimic. Apelativul fiind prin urmare mai nou decât numele toponimic, el nu poate să contribuie la lămurirea etimologiei de care ne ocupăm.

III.

Repetăm: nu poate să încape îndoială că la baza numelui toponimic *Sălişte* este apelativul slav *selo*. Dar de ce s'a adăogat acestui radical sufixul *-işte*, care nu este sufix toponimic?

Sufixul *-işte* există şi în limba românească. Filologii îl consideră de origine slavă şi spun că serveşte în limba română înainte de toate „pentru indicarea locului unde se găseşte un obiect oarecare"[10]). Istoricul *C. Giurescu* spune că acelaş sufix mai serveşte şi „pentru a desena locul unde a fost o aşezare omenească". Şi adaogă drept exemple: „*selişte* sau *silişte* (loc unde a fost un sat) şi *grădişte* (loc unde a fost cetate)"[11]).

Inainte de toate trebuie să constatăm că sufixul *-işte* din *Sălişte* nu poate să fie sufixul românesc *-işte*, pentrucă apelativul *selo* nu este cuvânt care să circule în limba românească, iar un sufix românesc poate fi adăogat numai la cuvinte româneşti (sau cuvinte străine încetăţenite în limba românească): *pepenişte* (dela pepene), *porumbişte* (dela porumb), *cânepişte* (dela cânepă) şi a. Dar chiar dacă am admite că ar fi sufixul românesc, nu se poate admite că el ar avea sau ar fi avut vreodată sens privativ. Nu există nici un cuvânt românesc care împreună cu acest sufix să ne dea un cuvânt nou, cu sens negativ, indicând lipsa unui lucru.

Sufixul *-işte* din *Sălişte* este în realitate sufixul slav *-işte*, cum slav este şi radicalul *selo*. Dar nici în limba slavă acest sufix *-işte* n'a avut vreodată sens privativ. Vechea limbă slavă are un număr mare de cuvinte (peste 60) formate cu ajutorul sufixului *-işte*, dar nici unul dintre aceste cuvinte nu indică „lipsa unui lucru", ci din contra indică o prezenţă mai accentuată: *jilişte* locuinţă, *obitelişte* şedere, *stanovişte* cantonare şi lagăr, *sudilişte* tribunal, *uzilişte* închisoare, *ucilişte* şcoală, *hranilişte* depozit de hrană, — şi altele multe[12]).

Acest sufix *-işte* a servit aşadară şi în limbile slave înainte de toate „pentru a indica un loc de aşezare, un loc unde o acţiune

---

10) *O. Densuşianu*, Histoire de la langue roumaine. Paris, 1901.

11) *C. Giurescu*, Istoria Românilor. Bucureşti 1935. Pag. 228.

N. Iorga, Istoria Românilor. Bucureşti, 1937 îi dă şi el sufixului o similară interpretare. Vol. III. p. 162: „...Târgovişte, care arată prin numele său, cu finala *-işte*, însemnând dispariţie, un vechiu târg părăsit".

12) *F. Miklosich*, Dictionnaire abrégé des six langues slaves. St. Petersburg—Vienne, 1885.

se repetă în mod obişnuit"[13]). Pe lângă această funcţiune, sufixul a servit însă şi ca sufix augmentativ „pentru indicarea unui lucru mare". In limba rusească spre pildă: *domişte* casă mare (căsoaie) dela *dom* casă; *rucişte* mână mare („mânoaie") dela *ruka* mână[14]), iar în limba bulgară: *kniga* carte, *knijişte* carte mare, *krilo* aripă, *krilişte* aripă mare, *lipa* teiu, *lipişte* teiu mare, *les* pădure, *lesişte* pădure mare, *nos* nas, *nosişte* nas mare, *tom* volum (tom), *tomişte* volum mare, *iam* groapă, *iamişte* groapă mare şi m. a.[15]).

In limba bulgară avem numai 3 cuvinte cu sufixul *-işte* cărora în dicţionarele bulgăreşti li se dă înţelesul privativ de „unde a fost...", anume: *gradişte, ezerişte, selişte,* — însemnând: loc unde a fost o cetate *(grad)*, loc unde a fost un iezăr *(ezer)* şi loc unde a fost un sat *(selo)*. Dar sensul de „loc unde a fost o cetate", „loc unde a fost un iezăr", „loc unde a fost un sat" nu este sensul unic al acestor cuvinte. Aceleaşi dicţionare înregistrează pentru ele şi un alt sens:

Gradişte, 1. Ruine (einer Burg oder Stadt), 2. grosse Stadt;
Ezerişte, 1. Ort, wo ehemals ein See war, 2. grosser See;
Selişte, 1. Ort, wo ein Dorf stand, 2. Gehöft.

Dintre cele două sensuri, sensul primitiv trebuie să fi fost cel de: cetate mare, iezăr mare, sat mare, — pentrucă nu încape nici o discuţiune că aceste: cetate, iezăr, sat au existat înainte de ce nu au existat, pentrucă dacă n'ar fi existat nici n'ar fi putut să dispară. Dar ceace a existat n'a putut să fie numai un simplu *grad, ezer, selo,* — pentrucă în acest caz dispariţia lor nu s'ar fi putut indica prin adăogarea sufixului *-işte,* dat fiind că acest sufix serveşte nu pentru indicarea unei dispariţii, ci pentru desenarea unei intensităţi sau a unei mărimi neobişnuite. Prin urmare, sufixul *-işte* exista deja adăogat la cele trei cuvinte şi ceace a dispărut a fost o: *gradişte, ezerişte, selişte.* Sau: numele toponimice *gradişte, ezerişte, selişte* cu sensul de cetate mare, iezăr mare, sat mare au existat înaintea apelativului cu înţelesul de „unde a fost...", înţeles

---

[13]) *L. Léger*, Les anciennes civilisations slaves. Paris, P. 120. „La terminaison en -ichte désigne dans les langues slaves un endroit ou l'on réside, ou un certain acte se répète habituellement".

[14]) *E. Bieljavskii*, Etimologia drevniavo ţercovnoslavianskavo i ruskavo iazika. Moskva, 1886. P. 36 şi 37.

[15]) *N. Markoff*, Dictionnaire bulgare-français. Leipzig, 1912.
G. Weigand, Bulgarisch-Deutsches Wörterbuch. Leipzig, 1922.

care nu este decât o greşită interpretare a sensului adevărat: „loc unde a fost o *gradişte*“, „loc unde a fost un *ezerişte*“, „loc unde a fost o *selişte*“. A dispărut anume numai cetatea, iezărul, satul, nu şi numele lor. E o lege a firii. Moare un individ, dispare un popor, dar numele individului, numele poporului rămâne...

Inţelesul primitiv al cuvântului „*selişte*“ este deci cel de „sat mare“, format din „*selo*“ sat şi sufixul „*-işte*“, augmentativ.

Că numele toponimic „Sălişte“ însemnează într'adevăr „sat mare“ ni-o dovedesc şi documentele în cari pentru întîaşdată se pomeneşte de o Sălişte, de Săliştea din judeţul Sibiu.

IV.

Colecţiunea de documente Zimmermann—Werner[16]) publică 8 documente din secolul al XIV-lea în cari se pomeneşte de Sălişte (numerele 685, 1170, 1177, 1179, 1181, 1182 şi 1183). In realitate însă numărul documentelor originale este numai de 5, pentrucă patru dintre ele (num. 1180, 1181, 1182 şi 1183) ni s'au păstrat numai într'o reproducere = transsumpt din 1385 şi formează împreună cu acest document care le reproduce — un singur document.

Cel mai vechiu document este datat din anul 1354 (no. 685). Ni s'a păstrat în original. In acest document vicevoivodul Transilvaniei aduce sentinţă într'un conflict pentru o moşie ivit între satul „Felapold“ şi „*Johannes dictus Tumpa*“. Documentul acesta delimitează moşia în litigiu şi în delimitare pomeneşte de un semn de hotar care „*separat possessiones Omlas, Echelleu et Felapold*“ şi mai pomeneşte de un „*berch magnum, quod distinguit possesiones Nogfalu, Echellew et Felapold*“.

Al doilea document este datat din 1383 (no. 1170). Ni s'a păstrat şi el în original. Documentul este textul unei înţelegeri încheiate între oraşul Sibiu şi satul Cisnădie („*Helta*“) de o parte şi „Valahii cari locuiesc în jurul lor“ pe de alta („*Walachi nobis circumsedentes*“). La negocierea înţelegerii au luat parte ca reprezentanţi ai Românilor: „*Fladmir, Schuka Petril Schereban, magnus Neg, Schereb, Rodbanch, Thomas, Oldamar Straw, niger Banch*“. Inţelegerea pune capăt la o seamă de conflicte ce existau între Români şi locuitorii din Cristian („*Insula*“), — „*Fladmerus et omnes ceteri Walachi*“ luând asupra lor „*custodiam servandam*

---

[16]) *Zimmermann—Werner*, Urkundenbuch. Hermannstadt, 1892.

in omnibus alpibus ab Tolmacz usque ad Magnam villam Walachicalem".

Celelalte 6 documente, toate datate din 1383, privesc introducerea Episcopului Transilvaniei *Goblinus* în posesiunea unor sate ce i-au fost donate de către regina Maria. In documentul din 17 Aprilie (no. 1177) regina Maria spune că a donat Episcopului *„quandam possessionem nostram regalem Omlas vocatam in terra nostra Transiluana inter sedes nostras Cybiniensem et Zeredahel situatam una cum quatuor villis Olachalibus videlicet Gorozdorph cum Galusdorph, Graphondorph, Budinbach et Cripzbach vocatis"*. Documentul face aluziune şi la alte acte donaţionale mai vechi (*„Sicut in aliis literis nostris.... plenius dignoscitur contineri"*). In documentul din 20 Mai (no. 1179), *„conventus beate virginis de Clusmonostra"* pomeneşte în legătură cu această donaţiune numai de *„possessiones Omlas et Nadhfalu alieque possessiones ad easdem pertinentes"*. In documentul din 1 Iunie (no. 1180) regina Maria dă o însărcinare capitlului Episcopiei din Orade privitor la donaţiune, pomenind de sate în termenii *„cum quatuor villis Olachalibus videlicet Grozdorph alio nomine Galusdorph ac Graphyndorph, Budynbach et Cripzbah vocatis"*. In documentul din 19 Iunie (no. 1181), regina dă o altă însărcinare aceluiaş capitlu, repetând numele satelor cu omiterea lui *„Cripzbah"*. In documentul din 22 Iulie (no. 1182), capitlul din Orade raportează reginei despre executarea primei însărcinări, numele satelor fiind reproduse în raport aşa cum sunt în actul donaţional: *„Grozdorph alio nomine Galusdorph..."*. In cel din urmă document, datat tot din 22 Iulie (no. 1183), capitlul raportează despre a doua însărcinare, dând o amănunţită delimitare a hotarelor satelor donate şi pomenind între altele de nişte semne de hotar *„que distinguunt inter Chirnavoda, Nogfalu et Feketeuiz"* şi de *„possessionem Nogfalu"*.

Localităţile pomenite în aceste documente au fost identificate în mod neîndoios: *Galusdorph* este *Galeş*, *Graphondorph* este *Vale*, *Budynbah* este *Sibiel*, *Cripzbah* este *Cacova*, iar *Nogfalu* (scris şi *Nadhfalu*) sau *Gorozdorph* sau *Magna villa* este *Sălişte*. Că *Gorozdorph* este *Sălişte* rezultă din documentele de mai târziu, când şi numele românesc începe să fie pomenit alături de numele străine: la 1496 *„Salisthia"*, la 1507 *„Zelyestye sive Grossdorph"*[17]).

---

[17]) Quellen zur Geschichte Siebenbürgens aus sächsischen Archiven. I Band. Herrmannstadt 1880. P. 455, 464, 467, 470.

Numele de *„Nogfalu“* însemnează în ungureşte, — *Grozdorph* însemnează în nemţeşte, — iar *Magna villa* însemnează în latineşte ceace *Sălişte* însemnează în limba slavă: sat mare (*nagy-gross-magnus* însemnează mare, iar *falu-dorf-villa* înseamneasă sat).

Că *„Sălişte“* a fost numele cel mai vechiu al satului, numele care a precedat pe celelalte trei: *Grossdorph, Nagfalu* şi *Magna villa*, — deşi în documente *„Sălişte“* răsare mai târziu, — abia are nevoie de dovadă. Toate documentele citate spun despre satele pomenite în ele că sunt sate româneşti, locuite de Români. *„Cum quatuor villis Olachalibus“* precizează actele de donaţiune ale reginei Maria şi rapoartele capitlului din Orade[18]). Satele aceste şi-au păstrat caracterul curat românesc în cursul secolelor cari s'au scurs de atunci încoace. Nu se poate prin urmare nici măcar presupune că *Sălişte* să fi putut să aibe la început un nume străin de limba populaţiunii, un nume german sau unguresc, — *Grossdorf* sau *Nagyfalu* — şi totuş populaţiunea românească să fi transmis posterităţii nu numele acesta original, ci traducerea lui — în limba slavă!

Din documente rezultă deci cu absolută certitudine că înţelesul gramatical al numelui de localitate *Sălişte* a fost cel de *„sat mare“*.

Mai este însă un fapt care alături de documente confirmă că înţelesul lui *„Sălişte“* este cel de *„sat mare“*.

In expunerea noastră principiară privitoare la toponimie arătasem cum logica toponimică cere ca acolo unde este un sat *vechiu* să fie şi un sat *nou;* unde este un sat *de sus* să fie şi unul de *jos;* unde este un sat *românesc* să fie şi unul *unguresc* (sau *săsesc*) şi a[19]). Dacă, prin urmare, *Sălişte* într'adevăr are înţelesul de sat *mare*, în apropierea lui trebuie să fie şi un sat *mic*. Aceasta o cere logica toponimică care nu sufere excepţiuni.

Sălişte se conformează logicei toponimice.

In Transilvania avem 5 sate cu numele de *Săcel*, nume care însemnează sat mic (săticel), cum *Muncel* însemnează munte mic (munticel). Aceste 5 sate cu numele de *Săcel* se găsesc: câte 1 în judeţele *Maramureş, Turda* şi *Sibiu*, iar 2 în judeţul *Hunedoara*.

[18]) In realitate cele „patru“ sate sunt cinci: Sălişte, Galeş, Vale, Sibiel şi Cacova. Documentele socotău însă Galeş şi Sălişte ca un singur sat: „Gorozdorph cum Galusdorph“ şi „Gorozdorph alio nomine Galusdorph“ spun uneori documentele.

[19]) Vezi „Dacia Istorică“, nrul 1 pag. 42: „Logica toponimică“.

Harta alăturată ne arată situaţiunea lor geografică: toate aceste 5 sate cu numele *Săcel* se găsesc în ţinuturile în cari se găsesc şi satele cu numele de *Sălişte,* în apropierea acestor sate cu numele de *Sălişte,* — numai în aceste ţinuturi şi nicăiri altundeva[20]).

Sălişte însemnează aşadară *sat mare* şi problema etimologiei numelui ar fi astfel pe deplin lămurită, — dacă nu s'ar ivi câteva obiecţiuni:

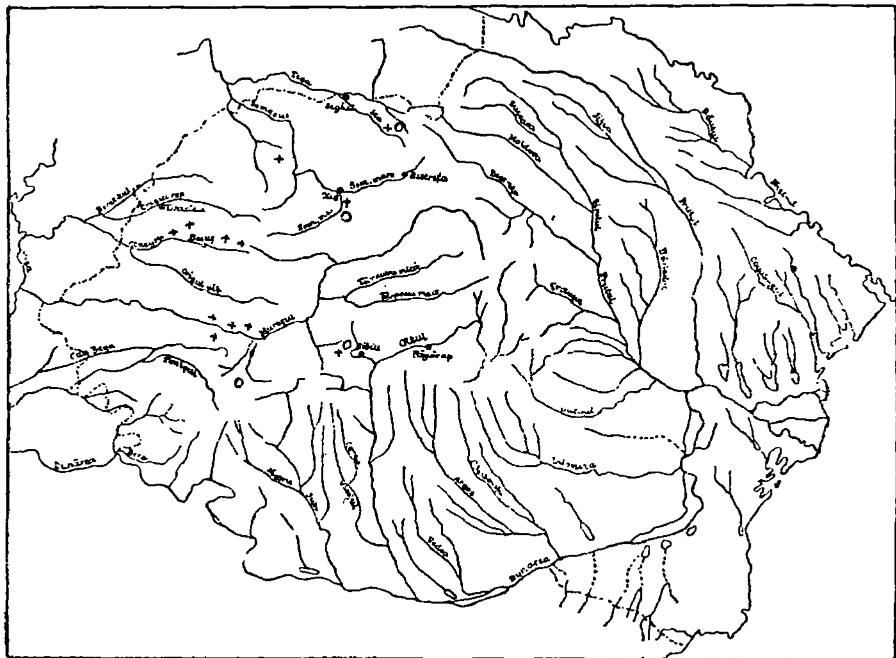

† însemnează Sălişte, O Săcel. Indicaţiunile geografice sunt numai aproximative, dimensiunile reduse ale hărţii nepermiţând o precizare mai mare. Indicaţiunile aceste aproximative sunt totuş suficiente pentru ilustrarea topografică a tezei noastre.

1. Cea mai mare parte dintre satele cu numele de *Sălişte* sunt în realitate sate *mici:* cele 4 sate din jud. *Bihor* au 398, 223, 256 şi 564 locuitori; *Sălişte* din jud. *Sălaj* are 250 locuitori; cea din jud.

[20]) S'ar putea invoca o singură excepţiune: în judeţul Odorheiu avem un sat cu numele de Săcel, sat mic, fără să avem un sat mare propriu zis. Dar acest Săcel are şi numele de Andraşfalăul românesc în deosebire de Andraşfalăul unguresc. Amândouă sunt sate mici (468 şi 178 locuitori) şi se găsesc în vecinătatea unor sate mari: Nagy-Solymos şi Kis-Solymos (1038 şi 1030 locuitori).

Turda are 356 locuitori; cele 3 sate *Sălişte* din jud. *Hunedoara* au 645, 183 şi 483 locuitori. Numai *Sălişte* din *Maramureş* şi *Sălişte* din jud. *Sibiu* sunt sate cu adevărat mari: cea dintâiu are 2793 locuitori, cea de a doua are 3572 locuitori. Aşa fiind, cum puteau fi numite sate „mari" nişte sate cari nu erau mai mari decât alte sate, decât chiar satele mici numite *Săcel*?

2. Avem 14 sate cu numele de *Sălişte* şi numai 5 sate cu numele de *Săcel*, iar în *Muntenia* şi *Moldova* avem un număr şi mai mare de sate cu numele de *Silişte* (o altă formă pentru *Sălişte*), dar nu avem decât un singur sat cu numele *Săcelul* (în jud. *Gorj*: comună rurală, cătun şi staţiune balneară) şi 2 sate cu numele de *Sătucul* (jud. *Buzău*). Cum pot să existe sate mari fără să existe alături şi sate mici?

Obiecţiunile în aparenţă sunt serioase. In realitate ele confirmă cele spuse despre *Sălişte*. Anume cu începerea secolului al XIV-lea apelativul-slav *selo* (şi în consecinţă şi numele toponimic *Sălişte*) îşi pierde înţelesul lexical de sat în general şi devine o noţiune pentru denumirea unui sat anumit, în deosebire de marea mulţime a satelor obişnuite. Şi aşa se face că avem două feluri de sate cu numele de *Sălişte*: Unele (cele însoţite de sate cu numele de *Săcel*) anterioare secolului al XIV-lea, — şi altele (cele cari nu sunt însoţite de sate cu numele *Săcel*) posterioare secolului al XIV-lea. (Această latura a problemei o vom analiza în capitolele viitoare).

NOTE PE MARGINEA DOCUMENTELOR.

3. Un „comes Scibiniensis“ la 1210?

Unii dintre istoricii unguri, germani şi români pomenesc de un *„conte Ioachim de Sibiu“*, care în fruntea unei armate formate din *„Saşi, Olahi, Săcui şi Pecenegi“* ar fi fost trimis pe la 1210 de regele de atunci al Ungariei Andreiu al II-lea să ajute împăratului Bulgarilor „Asan Burul“ să ocupe Vidinul care nu voia să i se supună[1]).

De unde îşi iau istoricii informaţiunile lor privitoare la acest conte Ioachim al Sibiului?

Nu existá nici un document din epoca regelui Andreiu al II-lea în care să se pomeniască de o asemenea expediţiune în Bulgaria şi nu există nici un document din acea epocă în care să se pomeniască de un „conte Ioachim de Sibiu“. Există numai un document din 1250, prin care regele Bela al IV-lea delimitează hotarele unei moşii pe care tatăl său, Andreiu al II-lea, o donase unui „conte Ioachim de Sibiu“ pentru servicii aduse lui.

Documentul acesta din 1250 este în fond o delimitare amănunţită a hotarelor moşiilor donate de regele Andreiu al II-lea contelui Ioachim, precizând că donaţiunea acelei moşii după moar-

---

[1]) *C. C. Giurescu*, Istoria Românilor. Bucureşti 1935. P. 323. „Intre 1201 şi 1211 are loc o expediţiune a comitelui de Sibiu Ioachim cu o armată alcătuită din Saşi, Români, Săcui şi Biseni...“

Dr. I. Lupaş, Istoria Românilor. Bucureşti 1930. „Asan Burul începu raporturi bune cu Ungurii. De acea la 1210, când avu să lupte contra Vidinului, care nu voia să i se supună, regele Andreiu al II-lea îi trimise într'ajutor pe Ioachim, comitele Sibiului, cu oaste de Saşi, de Români, de Secui şi de Biseni“.

Fr. Teutsch, Geschichte der Siebenbürger Sachsen. Hermannstadt 1925. P. 29. „Im Jahre 1210 führt der Hermannstädter Graf... ein Heer... dem bulgarischen Kőnig zu Hülfe“.

N. Iorga, Istoria Românilor. Bucureşti 1937. Vol. III. p. 116 este singurul care îşi exprimă îndoiala în autenticitatea acestui document.

tea regelui Andreiu fusese revocată de Bela IV, apoi din nou confirmată fiilor contelui Ioachim. In întroducerea documentului se pomeneşte de meritele acestui conte, căruia i se dă titlul de „*Comes Scibiniensis*". Aceasta este partea care ne interesează şi de acea o reproducem textual:

„...*Proinde ad universorum tam praesentium quam posteriorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod nos volentes quandam possessionem nomine Sczolouna, quam a castro Szaladiensi quondam exemptam inclitae recordationis pater noster Iwachino comiti Scibiniensi bonae memoriae filio comitis Beche pro suis meritis multiplicioribus servitiis regalis privilegii more merito donaverat, filiis et universis eiusdem haeredibus immobiliter conservare...*" etc. (Urmează meritele beneficiarului): „*Cum itaque Ascenus Burul imperator quondam Bulgarorum auxilium ab inclitae memoriae patre nostro contra infideles suos de Budino quondam ex amicitiae fiducia implorasset, rex ipse comitem Iwachinum associatis sibi Saxonibus, Olacis, Siculis et Bissenis in subsidium illi transmisit, eum ille ductorem exercitus praeferendo; qui cum super fluvium Obozt pervenisset, tres duces de Cumania ipsis occurentes cum eis praelium commiserunt, quorum duobus in illo praelio occisis tertium nomine Karaz comes Iwachinus victum transmisit ad regem...*" (Ioachim a făcut multe vitejii. Apoi) „*Item in exercitu quem idem pater noster illustris contra Romanum ducem Rutenorum levavit, in quo conflictu idem dux capite fuit truncatus, comes Iwachinus subsidiose virtutis opera ostendit... Propter quae et alia multa servitia sua altae memoriae pater noster sibi et suis haeredibus haredumque successoribus dictam possessionem Sczolouna in ius perpetuum contulit et donavit, regali privilegio confirmando*". (Documentul pomeneşte şi de meritele succesorilor, apoi după ce delimitează hotarele moşiei încheie:

„*Datum Seurini per manus magistri Achillis praepositi Albensis, aulae nostrae vicecancellarii, anno dominicae incarnationis millesimo ducentesimo quinquagesimo et nono. Kalendis Iulii, regni autem nostri anno quintodecimo*".

Regele Bela nu pomeneşte în această diplomă de anul când tatăl său a făcut donaţiunea lui Ioachim, nici de anul când a avut loc expediţiunea în Bulgaria. Nu cunoaştem diploma donaţională a regelui Andreiu al II-lea decât din indicaţiunile vagi ale acestei diplome din 1250 a lui Bela IV.

Istoricul ungur *Karácsonyi János*[2]) a căutat să stabiliască anul expediţiunii pe cale de deducţiuni. El a fixat expediţiunea la anul 1210, sprijinindu-se pe următoarele consideraţiuni: *a)* In diploma lui Bela se spune că *„comes Iwachinus"* după expediţiunea în Bulgaria a luat parte şi în războiul contra *„Romanum ducem Rutenorum"*, care a fost decapitat în acest război. Se ştie că decapitarea lui a avut loc în 1211. Prin urmare, expediţiunea în Bulgaria a avut loc înainte de 1211; — *b)* Diploma lui Bela spune că împăratul bulgar i-a cerut ajutor pe baza prieteniei lor: *„ex amicitiae fiducia"*. Relaţiunile între Ungaria şi Bulgaria au fost bune numai între anii 1208—1212. etc.

Karácsonyi merge apoi şi mai departe în stabilirea împrejurărilor acestei expediţiuni spunând că „punctul de plecare al expediţiunii a fost Sibiul (din Transilvania) şi armata de Saxoni, Olahi, Săcui şi Biseni a plecat spre Vidin prin Turnul-Roşu, dealungul văii Oltului". Cu alte cuvinte: Ioachim a fost conte al Sibiului, iar armata lui o armată formată din Saşi, Români, Săcui şi Biseni din Transilvania secolului al XIII-lea.

Concluziunile şi constatările aceste sunt însă în flagrantă contradicţiune cu faptele istorice: la începutul secolului al XIII-lea, pe la 1210, când este vorba să fi existat acel *„comes Scibiniensis"*, — Sibiul din Transilvania abia ajunsese să fie un modest centru al unei organizaţiuni bisericeşti de curând înfiinţate (*„Prepositura Cibiniensis"*, pomenită la 1191). Abstracţie făcând de diploma privilegială din 1224 acordată de regele Andreiu Saşilor dela Sibiu, diplomă care este un fals [3]), de o organizaţiune politică a Sibiului, implicând şi existenţa unui *„comes"* al Sibiului, nu se pomeneşte înainte de târziu a doua jumătate a secolului al XIII-lea (pentru întâiaşdată la 1268: *„Benedictus palatinus iudex curie domini regis Stephani et comes de Scybinio"*, Zimm. no. 117).

Să examinăm mai deaproape acest document din 1250.

Diploma aceasta a regelui Bela al IV-lea a fost publicată pentru întâiaşdată la 1874 într'o colecţiune de documente privitoare la istoria Croaţiei, Slavoniei şi Dalmaciei[4]). A fost publicată însă numai într'un rezumat mai larg. In întregime a fost publicată pentru

[2]) *Karácsonyi János*, Az erdélyi székelyek első hadjárata 1210-ben. (In „Századok", anul 1912, vol. 46).

[3]) *Iosif Schiopul*, Diploma Andreiană din 1224 şi alte diplome false sau fals interpretate. Cluj, 1934.

[4]) *Kukuljevici*, Codex Diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Zagreb, 1874—1875.

întâiaşdată acum de curând de criticul istoric ungur *Szentpétery* în colecţiunea critică a documentelor regeşti din epoca dinastiei Arpadiane[5]). Diploma ni s'a păstrat numai într'o simplă copie din secolul al XVIII-lea, fără ca copistul să fi spus de unde a copiat şi unde se găseşte originalul. După această copie s'au făcut şi cele două publicaţiuni. *Szentpétery* găseşte că documentul este de o redactare confuză şi că s'ar putea ridica multe obiecţiuni contra autenticităţii lui. El crede însă că toate aceste ar putea să se datoriască numai copistului şi, dat fiind că într'un alt document din 1248 regele Bela confirmă erezilor lui *„comes Iwachinus"* (aci fără *„Scibiniensis")* o altă moşie, — nu se declară contra autenticităţii documentului.

Documentul poate să fie într'adevăr autentic în ce priveşte donaţiunea însăş, dar nu în ce priveşte expresiunea de *„comes Scibiniensis"*. — —

Cum se poate explica această contradicţiune? In modul cel mai firesc. Am spus că documentul din 1250 — unicul document în care se face pomenire de un *„comes Scibiniensis"* pe la 1210, — există numai într'o simplă copie recentă, făcută de nu se ştie cine după nu se ştie ce original. In cel mai bun caz, (dacă admitem autenticitatea documentului), acel *„comes Scibiniensis"* trebuie să fie prin urmare o greşală de copiat, cum mai sunt şi altele în acest document din 1250. Aşa spre exemplu: *„Datum Seurini"* în loc de *„Datum Iaurini"*, anul 1259 în loc de 1250 şi altele. In original, dacă — repetăm — un original a existat vreodată, va fi fost un alt nume decât cel de *„Scibiniensis"*, un nume poate similar.

Care?

Donaţiunea făcută de regele Andreiu al II-lea lui *„comes Iwachinus"* şi confirmată de Bela al IV-lea este o moşie *„Sczolouna"*, moşie care, cum arată şi delimitările, se găsia în Croaţia, în regiunea Varaşdinului. De acolo, din acele părţi era şi Ioachim. Ar fi prin urmare puţin logic să admitem că regele Andreiu al II-lea ar fi putut numi *„comes"* al Sibiului din Transilvania (chiar dacă ar fi existat această instituţiune la începutul secolului al XIII-lea, ceace nu este cazul) pe un străin care nu cunoştea nici oamenii nici locurile din Transilvania. Din contră, este numai logic să presupunem că Andreiu a numit pe credinciosul său Ioachim *„comes"* undeva în părţile în cari trăia.

[5]) *Szentpétery Imre*, Az árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Budapest, 1923—1930. Nr. 926.

Dacă vom examina acum documentele privitoare la istoria Cro.ţiei, Slavoniei şi Dalmaciei dela începutul secolului al XIII-lea, vom da într'un mare număr dintre ele de un nume asemuitor formei latineşti a numelui Sibiu:

La 1210 (*Fejér*, CD. III. I. 100) regele Andreiu al II-lea răsplăteşte serviciile lui „*Domaldi comitis de Scebenig*“[6]).

La 1220 (CD. III. I. 284) acelaş Andreiu se adresează „*fidelibus suis, civitati, clero Tragurii et populo Sibinicensi*“.

La 1221 (CD. III. I. 324) acelaş Andreiu vorbeşte de „*fideles nostri cives Sebenicenses*“.

La 1251 (CD. IV. 2. 97) regele Bela IV. spune: „*accedentes ad presentiam nostram fideles nostri Daniel comes Sibinicensis....*“

La 1253 (CD. IV. 2. 183) arhiepiscopul din Spalato se adresează către „*capitulum Ecclessie Sibinicensis*“.

La 1255 (CD. IV. 2. 308) regele Bela IV.: „*...de decimis etiam quas... Episcopus vester per Sibinicenses subtraxerat*“.

La 1267 (CD. IV. 3. 426) un document eşit din cancelaria Episcopiei din Spalato este datat „*Actum in Sebenico*“.

Acest „*Scibinik*“, „*Sebenic*“, „*Sibinicensis*“, etc. este *Sebenico* de pe coasta dalmatină a mării adriatice. Acel „*Iwachinus comes Scibiniensis*“ va fi fost, prin urmare, în realitate un „*comes Scibinicensis*“, — titlu sau instituţiune care — cum am văzut — a existat deja la începutul domniei regelui Andreiu al II-lea, cât timp cel de „*comes Scibiniensis*“ — „*comite de Sibiu*“ răsare pentru întiaşdată numai către sfârşitul domniei regelui Bela al IV-lea.

In orice caz, documentul din 1250 care ni s'a păstrat numai într'o simplă copie nu poate fi invocat drept un argument contrariu.

4. *Două documente privitoare la episcopatul Milcovului.*

Mai multe bule papale dela începutul secolului al XIII-lea pomenesc de înfiinţarea unui episcopat pe seama Cumanilor încreştinaţi în acea epocă, — fără să dee însă vreo indicaţiune în ce parte avem să căutăm acest episcopat. Există numai două documente din cari s'ar putea trage concluziuni precise — şi unii istorici şi trag — în ce priveşte întinderea geografică a acestui episcopat. Cum aceste două documente în acelaş timp mai sunt invocate de unii

[6]) *Szentpétery*, op. cit. Nr. 256 îndreaptă conform originalului „Scibinik“.

istorici şi în alte discuţiuni istorice (în ambele se pomeneşte şi de Săcui) o analiză a lor este necesară.

La anul 1781, preotul reformat din Aita-de-mijloc (jud. Treiscaune) *Iosif Benkő* a publicat un studiu, am putea spune senzaţional, despre un străvechiu episcopat al Milcovului[1]) „fondat la începutul secolului al V-lea şi restaurat în secolul al XI-lea". Acest episcopat a fost o organizaţiune bisericească naţională a Săcuilor (de origine Hunică) şi cuprindea înafară de ţinuturile săcueşti şi o parte a pământului săsesc şi o parte dintre ţinuturile de dincolo de Carpaţi, — spunea Benkő în studiul său.

Afirmaţiunile aceste absolut nouă aveau însă nevoie de dovezi. Pentru a dovedi existenţa acestui episcopat în secolul al XI-lea, Benkő reproducea un document datat din 1096 care are următorul cuprins: —

„Laurentius in Dei nomine Ecclesie Milkoviensis Minister licet indignus, Presbyteris Siculorum de Keesd, Orbou et Seepus, Fratribus in Domino Venerabilibus, Salutem in omnium Salvatore. Sicut Fraternitatibus vestris, ceterisque Sympresbiteris nostre attendentie et per vos ac illos omnibus preconibus Evangelii traditum fuerat a Domino Michaele, bone recordationis predecessore nostro et sedis hujus vero restitutore, usque hodie tamen in finem non perductum, qualiter collecta undique...... in edificationem Sedis et S. Ecclesie M...... universum populum hortarentur meminisse, hanc ....Ecclesiam prisco tempore, cujus memoriam rerum alterationes prope deleverunt, pro se cum pro suis antiquis parentibus fundatam, et duris temporibus conservatam, usque donec pot...... pari modo noverit per Prudentias Vestras et reliquum Clerum universus populus, ut quemadmodum insonuit plena zelo et pietate adhortatio Sanctissimi Patris Apostolici..... nec Regis Illustris contrar..... edictum, ita utriusque ordinis, tam Loofew, quam Giharlog vocati, militares et fortes viri, juniores presertim, quorum amor Salvatoris et spes sue mercedis corda implevit, et sine destructione sua... sanctam ad terram, quam ipsi pedes Domini nostri Jesu Christi redemtioni nostre dicaverunt, ab hostibus nominis Christi violenter occupatam pro opportunitate Christicolarum, Domino adiuvante et eternam beatitudinem donante, reoccupandam.... tali modo armat.... ex septem Castris, Vos autem Clerus orationes continuas fervidissime ad Christum Deum pro f.... fundatis, ut attolat

---

[1]) *Josephus Benkő*, Milkovia sive antiqui episcopatus Milkoviensis per terram Transiyvanicam... explanatio. Viennae, 1781.

vexillum victorie amantibus nomen suum, et pro eo sanguinem fundere non reformidantibus.... Dominice incarnationis MXCVI... ta".

Documentul acesta ar fi fost într'adevăr o dovadă incontestabilă, — dacă ar fi fost un document autentic. Dar însuş Benkő spunea că a copiat acest document după o copie făcută la sfârşitul secolului al XVI-lea după o copie făcută la începutul secolului al XV-lea de un oarecare Sas din Mediaş. Copia, pe care n'a văzut-o nimeni înafară de Benkő, ar fi avut menţiunea copistului sas: *„Ego Joannes Rhener de Medgies, Reverend. P. Domini Thomae Decani Brassoviensis et Plebani Scriba, praesentem paginam mancitate abundantem transumpsi e libro Decan. de Scepusi 1408"*.

Fireşte, în arhiva decanatului *„de Scepusi"* (Szepes unul dintre vechile 3 scaune cari constituiau judeţul Treiscaune) nu există nici urmă de un original sau vreo reminiscenţă că un astfel de original ar fi existat vreodată. Documentul este o născocire a lui Benkő. Chiar numai pomenirea numelui de *„Septem Castra"* la 1096 este o suficientă dovadă că documentul nu poate fi autentic. De acea şi cei cari recunosc autenticitatea lui admit că data documentului nu poate fi 1096, ci trebuie să fie 1396, — copistul făcând o eroare la copiarea datei. Sub această dată de 1396 este documentul publicat şi de *Szabo* (Székely Oklevéltár) şi *N. Densuşianu* (Documente).

* * *

Să trecem la al doilea document.

Acest episcopat al Milcovului, — mai spune *Benkő* — e identic cu episcopatul cuman dela începutul secolului al XIII-lea, când i s'a schimbat numele din Episcopat al Milcovului în cel de Episcopat Cuman. Şi pentru a dovedi această identitate, *Benkő* publică un nou document, un fragment de scrisoare de conţinutul următor:

„Theodoricus... Quid vobis efficit nominis mutatio, eadem manente Episcopatus erga vestram Nationem ratione et virtute? Nonne in Ecclesia Christi D. lupum et agnum una pasci convenit? Quidni etiam Siculum cum Cumano Olachoque? Respicitne Deus personam? acceptos habet e quavis natione qui eum timent et operantur justitiam, et e diversitate gentium linguarumque in unitatem fidei suos congregat. Audite Apostolum dicentem, non esse Graecum vel Judaeum, non Barbarum vel Scytham..."

Şi acest document, acest fragment de scrisoare nedatată (datată numai de *Benkő:* 1228) este o simplă copie „descoperită" de *Benkő* între copiile Sasului din Braşov *Josef Teutsch*, care ar fi scris pe copie menţiunea: *„Litere Theodorici Episcopi ad Decanos Zekelios"*.

Lipsa de orice valoare a acestui petec de hârtie este mai presus de orice îndoială. Criticul istoric ungur *Karácsonyi* declară „documntul" un falş (cum considera drept falş şi documentul din 1096). Chiar de acea este surprinzător cum a putut acest petec de hârtie să inducă în eroare pe unul dintre istoricii unguri cei mai serioşi şi mai cu autoritate ai istoriografiei ungureşti, — pe *Pauler Gyula*. Opera lui *Pauler*, publicată la sfârşitul secolului trecut şi premiată de Academia ungară de ştiinţe cu unul dintre premiile ei cele mai mari, a rămas până astăzi cea mi ştinţifică istorie a Ungariei şi naţiunii ungureşti în epoca dinastiei Arpadiane (secolele X—XIII). Multe dintre comentariile lui critice cari însoţesc lucrarea (două capitole speciale) şi numeroasele note sunt şi azi considerate drept rezultate definitive ale cercetării şi criticei istorice.

Şi totuş, în volumul al II-lea al istoriei citează acest document ca dovadă că episcopatul cuman dela începutul secolului al XIII-lea a fost într'adevăr un episcopat al Săcuilor, Cumanilor şi Valahilor, spunând: „Mitropolitul Strigoniului a însărcinat pe călugărul dominican Theodoricus ca în colţul sudestic al Ungariei, dincolo de prisăci, în judeţul de azi Treiscaune, în Ţara Bârsei şi la poalele de miazăzi ale Carpaţilor să fie episcop pentru Săcui, Olahi şi Cumani, pentrucă nu mai există — aşa spune apostolul — nici Grec, nici Evreu, nici Barbar sau Schit şi în biserica Domnului lupul paşte lângă miel...."[2])

Acest episcopat cuman al Săcuilor, Olahilor şi Cumanilor există numai în baza documentelor falşe născocite de *Benkő*.

* * *

De altfel puţină încredere se poate pune şi în documentele autentice pe cari le publică *Benkő* în lucrările sale. Sensaţiunile istorice cu cari voia să atragă atenţiunea lumii asupra persoanei sale aveau nevoie să fie dovedite şi pentru a le dovedi, *Benkő* fie că inventa documente doveditoare, fie că „friza" documentele autentice în aşa fel încât să permită să fie interpretate în favorul sensaţiunilor sale.

[2]) *Pauler Gyula*, A Magyar nemzet története az árpádházi királyok alatt. Budapest, 1899. Vol. II. p. 98.

La fel a procedat *Benkő* şi în alte domenii înafară de cel istoric. Aşa la 1796 a publicat o mică broşură, tot senzaţională, despre descoperirea în satul său parohial Aita-de-mijloc a unui arbore de mare valoare. Până la această descoperire, spunea *Benkő*, în Transilvania era cunoscută numai varietatea *„Rhus Cotinus"* a acestui arbore, care se importa, pentru tăbăcărit, din Moldova şi avea şi în ungureşte numele românesc de *„Szkumpia"* (Scumpia)[3]. Benkő anunţa în broşura sa că a descoperit varietatea mult mai bună în calitate *„Rhus Coriaria"*, care poate să înlocuiască produsul din Moldova. *Benkő* oferia tuturor să le pună la dispoziţie „nu care întregi, dar cât poţi încărca pe un cal" din acest arbore. Pentru această descoperire *Benkő* a primit dela Impăratul Francisc I o medalie de aur în greutate de 20 de galbini. In realitate, *Benkő* nu poseda din acest arbore decât un singur exemplar, cum a constatat cu uimire un prieten al său, Sas din Sibiu, cu ocaziunea unei vizite făcute la Aita-de-mijloc[4].

---

[3]) *Benkő József*, A középajtai Szkumpia.... és annak kordovány bör készitésére való haszna 1796 esztendőben. (Fără indicarea locului) 16 pag.

[4]) *Siebenbürgische Provinzialblätter*. Hermannstadt 1805. pag. 74. „Reisebemerkungen naturhistorischen Inhalts": „Auffallend war es, dass er von dem Gerberbeum (Rhus corriaria)... den er in seiner Abhandlung hierüber dem Publikum in beliebiger Quantität zum Verkaufe anträgt, nur ein einziges Exemplar besass".

M. PERLBACH ŞI DOCUMENTELE ORDINULUI TEUTON.

In istoriografie nici o „autoritate", oricât de consacrată ar fi ea, nu poate egala în greutate un fapt sau un document. Şi cele mai mari „autorităţi" pot să greşiască — în urma ignorării unui fapt sau a unui document. In dscuţiuni istorice nu este, prin urmare, la locul lui să invoci contra unui argument de fapt o „autoritate", spunând spre ex. că „chestiunea aceasta a fost definitiv tranşată prin studiul magistral a lui..." sau alte fraze de aceaş natură. Frazele aceste nu pot avea valoarea unui contra-argument valid. Faptelor trebuie să li se opună — fapte, argumentelor — argumente, cari ele pot fi împrumutate dela „autorităţi".

Ne oprim la un caz special din multele cazuri cari ar putea ilustra teza noastră.

In anul 1904, istoricul polon W. *Ketrzynski*, directorul institutului naţional din Lemberg, a publicat un studiu istoric despre activitatea Cavalerilor Teutoni în Prusia Orientală. In cadrele acestui studiu a analizat şi documentele mai vechi ale Ordinului Cavalerilor Teutoni, arătând că dintre 16 documente analizate 1 este suspect, 6 sunt greşit interpretate, iar 9 sunt falşuri ale Ordinului[1]). Intre altele a contestat şi autenticitatea diplomei din 1222 a regelui Ungariei Andreiu al II-lea, prin care le donează Cavalerilor Teutoni *„terram Burza nomine"* (Ţara Bârsei). Acestui studiu i-a răspuns istoricul german *Max Perlbach* într'o recensiune publicată într'o mare revistă istorică germană, apărând autenticitatea documentelor contestate şi în special apărând autenticitatea diplomei din 1222 a regelui Andreiu[2]).

Istoricii Transilvaniei consideră această recensiune drept literă sfântă. Aşa o revistă germană spune că „ea risipeşte cu superioritate nedumeririle ridicate"[3]), iar o revistă istorică românească

---

[1]) *Dr. Wojcieh von Ketrzynski*, Der deutsche Orden und Konrad von Masovien. Lemberg, 1904, p. 185.

[2]) *Mitteilungen* des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. Innsbruck, 1905. Vol. 26.

proclamă că recensiunea este „un articol peste care nu se poate trece“[4]), fără ca revistele să arete însă şi argumentele lui *Perlbach*.

In realitate recensiunea lui *Perlbach* („cel mai bun cunoscător al documentelor vechi privitoare la Ordinul Cavalerilor Teutoni“, cum îl numeşte o altă revistă germană[5]), se reduce la o serie de afirmaţiuni parte necontrolate, parte profund eronate.

Istoricul polon invocase contra autenticităţii diplomei din 1222 a regelui Andreiu al II-lea două argumente principale: *a)* diploma din 1222 nu este decât contopirea unor diplome mai vechi datate din 1211 şi 1212, şi *b)* Papa Grigore al IX-lea publică la 1231 diplomele privilegiale acordate Cavalerilor Teutoni de către regele Andreiu, dar între aceste diplome nu este şi diploma din 1222. Prin urmare, Papa Grigorie desavuiază existenţa ei.

Perlbach caută să infirme aceste două argumente.

In ce priveşte argumentul dintâiu, recunoaşte şi el că diploma din 1222 nu este decât o nouă redactare, unitară, a diplomelor din 1211 şi 1212 şi nu o nouă diplomă donaţională, — dar adaogă că faptul acesta este un fenomen obişnuit în diplomatica germană medievală, „în cea ungurească ce-i drept un fenomen mai rar“. Şi pentru a infirma constatările criticului ungur *Fejérpataky*, că diplomatica ungurească nu cunoaşte această practică a diplomelor provizorii („Vorurkunde“, cari ar fi diplomele din 1211 şi 1212), spune că această practică totuş a existat, precizând că „între documentele abatiei Sfântului Martin se găsesc câteva exemple chiar din timpul regelui Andreiu al II-lea“ şi le citează în felul următor: „1228 şi 1229, Wenzel Corpus diplomaticus Arpadianus continuatus I. nr. 146 şi 155, 1213 şi 1223, Wenzel Corpus dipl. Arp. cont. VI. nr. 65 şi 220“.

Atât şi nimic mai mult, nici o citaţiune din documente. Trebuie să-l credem prin urmare pe Perlbach pe cuvânt. Şi dacă l-am crede pe cuvânt, ar fi infirmată constatarea criticii istorice ungureşti că diplomatica ungurească nu cunoaşte practica diplomelor provizorii. Noi însă nu-l credem pe cuvânt, ci căutăm să verificăm mărturiile lui. Şi bine facem, pentrucă în nici unul dintre cele 4 documente pomenite, date de regele Andreiu la cererea abatiei

[3]) *Siebenbürgische Vierteljahrsschrift*, Hermannstadt 1933, p. 274: „Die erhobenen Bedenken zerstreut überlegen Max Perlbach“.

[4]) *Revista Istorică*, Bucureşti 1920, Oct.—Dec.

[5]) *Korrespondenzblatt*, Hermannstadt 1905, numerele 9—10, într'o recensiune scrisă de R. Br.

Sftului Martin, nu este vorba de o confirmare, din partea regelui Andreiu, a unei diplome date de el anterior în mod provizoriu. In toate cele 4 documentele pomenite, regele Andreiu confirmă diplome date de alții: sub nr. 146 (anul 1228) confirmă, reproducându-o în transsumpt („*quarum tenor talis est*", este formula), o hotărâre a Arhiepscopului din Kalocsa în chestiunea „*piscina Mirot*". — Sub nr. 155 (anul 1229), regele Andreiu confirmă, reproducându-le, mai multe hotărâri ale Palatinului Nicolaus. — Sub nr. 65 (anul 1213), confirmă o diplomă, nedatată, a regelui Ladislau și una a regelui Solomon, — iar sub nr. 220 (VI, anul 1223) confirmă din nou diploma regelui Ladislau și în aceaș vreme și posesiunea unei moșii *Sala*.

Unde este vorba în aceste documente de confirmarea de către Andreiu a unor diplome ale lui mai vechi? Mai vechi, date în mod provizoriu? Pentru a dovedi afirmațiuni ce nu se pot dovedi, Perlbach falșifică mărturiile documentelor.

In ce privește argumentul al doilea al istoricului polon, anume că Papa Grigorie nu pomenește la 1231 de diploma donațională a regelui Andreiu al II-lea din 1222, — Perlbach caută să-l infirme spunând că „Papa Grigorie n'a publicat la 1231 și diploma din 1222, deoarece acea diplomă era deja confirmată de antecesorul său Papa Honoriu al III-lea la 1222" și prin urmare nu mai avea nevoie de o nouă confirmare. *Perlbach* prezintă anume bula din 1231 a Papei Grigorie al IX-lea drept o bulă prin care se confirmă diplomele datate din 1211 și 1212, sprijinindu-și afirmațiunea pe colecțiunea de documente alui Zimmermann—Werner[6]). Această colecțiune spune într'adevăr în regestul bulei din 1231 în care se dau în transsumpt diplomele din 1211 și 1212 că „Papst Gregor IX bestätigt die Urkunden des Königs Andreas II für den deutschen Orden im Burzenlande aus den Jahren 1211 und 1212". *Perlbach* s'a mulțumit cu citirea acestui regest, fără să mai citiască și bula însăș, și pe baza citirii numai a regestului a crezut că poate infirma argumentul istoricului polon. Regestul colecțiunii în chestiune este însă falș, pentrucă în bula din 1231 nu este vorba de o confirmare a diplomelor din 1211 și 1212, ci de declararea lor ca adevărate diplome donaționale ale regelui Andreiu al II-lea și astfel Papa Grigore într'adevăr declară diploma din 1222 ca falșă pentrucă n'o amintește[7]).

[6]) *Zimmermann—Werner*, Urkundenbuch.

[7]) Vezi mai amănunțit: „*Dacia Istorică*", nrul 1, p. 10.

Dar *Perlbach* n'a citit bula însăş ci numai regestul ei, cum la fel n'a citit decât numai regestele şi celorlalte bule privitoare la Cavalerii Teutoni şi *„terra Burza"*. *Perlbach* a discutat cu istoricul polon numai pe baza citirii superficiale ale unor regeste şi nu pe baza studiului documentelor înşele. Dacă *Perlbach,* spre exemplu, ar fi studiat bula din 1222 a Papei Honoriu al III-lea prin care confirmă diploma donaţională a regelui Andreiu, ar fi constatat că bula din 1222 a Papei Honoriu al III-lea nici nu există în registrele Vaticanului, ci numai în Arhivele Ordinului Cavalerilor Teutoni din Königsberg (unde a fost descoperită numai către finele secolului al XVIII-lea). In registrele Vaticanului nu există decât o altă bulă a Papei Honoriu al III-lea, datată tot din 19 Decemvrie 1222, dată tot Cavalerilor Teutoni, dar nu de regele Ungariei Andreiu al II-lea, ci de regele *„Odoacer Rex Boemorum tertius"* care le confere anumite privilegii în Boemia şi Moravia. Prin urmare nu numai Papa Grigorie al IX-lea desminte existenţa diplomei donaţionale din 1222, ci o desmint şi registrele Vaticanului, în care sunt trecute bulele eşite din cancelaria papală, dar nu este trecută şi bula din 1222 a Papei Honoriu al III-lea.

Că *Perlbach* discută chestiunea autenticităţii diplomelor fără a fi citit mai mult decât regestrele lor, se dovedeşte şi în alte cazuri. El constată, că să dăm un alt exemplu, că diploma regelui Andreiu din 1222 ni s'a păstrat în 3 atestări din trei epoci diferite şi subliniază că atât cancelaria regelui Rudolf la 1280, cât şi cancelaria arhiepiscopului din Strigoniu la 1317 au avut înaintea lor originalul diplomei. Cele trei atestări sunt deci atestări ale aceluiaş original. *Perlbach* nu şi-a luat însă osteneala să compare atestările aceste ale aceluiaş original — între ele, ci conclude în mod apodictic că „unsere Urkunde entspricht durchaus dem in Ungarn feststehenden Kanzleigebrauch und kann daher nicht für eine Fälschung gehalten werden". Dacă Perlbach ar fi făcut această comparaţie (şi ar fi trebuit s'o facă, dat fiind că era vorba de autenticitatea unei diplome care ni s'a transmis numai în aceste atestări şi nu şi în original), — ar fi constatat că între cele trei atestări există în câteva puncte esenţiale divergenţe atât de mari încât ele exclud existenţa unui original autentic.

Constatând mai departe că în bulele papale cu începere dela 30 Aprilie 1224 se vorbeşte întotdeauna de *„terra Boza et ultra montes nivium",* adaogă că acest *„ultra montes nivium"* corăspunde „genau dem ungarischen Namen der Walachei, Havasalföld,

das Land jenseits der Schneeberge", adică *Muntenia*. Dacă *Perlbach* şi-ar fi luat osteneala să citiască diplomele regelui Andreiu al II-lea ar fi văzut că această *„terra montes nivium"* nu există în diplomele donaţionale, cari nu cunosc decât nişte *„montes nivium"* la hotarele dinspre *vest* ale lui *„terra Borza"*, — munţii cari despart Ţara Bârsei de Ţara Făgăraşului. *„Terra ultra montes nivium"* n'ar putea deci să însemneze — presupunând că diploma din 1222 este autentică — decât cel mult Ţara Făgăraşului şi nici decum Muntenia, care în documentele eşite din cancelaria ungurească n'a fost numită niciodată altfel decât *„partes transalpine"*.

Uşurinţa cu căre *Perlbach* a neglijat studierea prealabilă a documentelor pe cari avea să le discute şi a epocei din care sunt datate aceste documente — îi devine deadreptul fatală când caută să explice o incongruenţă diplomatică pe care o găsim în diploma donaţională din 1222 a regeluì Andreiu al II-lea: dignitarii Ungariei înşiraţi în această diplomă sunt toţi oameni necunoscuţi, au toţi nume „imposibile" (cum spune istoricul ungur *Pauler*), nume pe cari nu le mai întâlnim ca nume de dignitari ai ţării în nici un alt document. Incongruenţa aceasta trebuie explicată şi pentru a o explica *Perlbach* invocă un argument din care nu rezultă ca concluziune autenticitatea diplomei, ci din contra indiscutabila ei neautenticitate.

Diploma regelui Andreiu al II-lea spune anume că s'a dat în timpul când dignitari ai ţării erau: *„Theodoro filio Wetich palatino, Pousa filio nane Curiali, Nicolao Bachiensi, Tiburcio posoniensi, Helia Bichoriensi, Martino filio Michaelis Novicastri militibus existentibus et aliis multis comitatus tenentibus"*. Numele acestor dignitari nu le găsim, repetăm, nici înainte nici după 1222 în nici un alt document, înafară de această diplomă a Cavalerilor Teutoni. Apariţia acestor dignitari într'un singur document a reţinut şi atenţiunea criticei istorice ungureşti, care a ajuns la concluziunea că dela explicarea mulţumitoare a acestei incongruenţe depinde autenticitatea diplomei[8]). Istoricul ungur *Karácsonyi János* a crezut că poate să explice incongruenţa prin teoria că acei dignitari reprezintă un guvern de reacţiune, un guvern de scurtă durată, format din oameni ai opoziţiei care i-a impus regelui Andreiu al II-lea şi bula de aur. Fără a sta mult pe gânduri, *Perlbach* îşi însuşeşte această teorie repetând că acei dignitari reprezintă

---

[8]) *Tagányi Károly*, „Századok" Budapest 1893, p. 45.

„o reacţiune conservatoare care l'a silit pe regele risipitor să acorde bula de aur şi să se supună unui control sever"[9]).

Perlbach nu şi-a luat însă osteneala să pună la cântar argumentul lui *Karácsonyi* (care de altfel n'a avut mult răsunet în critica istorică), pentrucă dacă l-ar fi pus la cântar ar fi constatat că acel argument n'are nici o greutate.

Bula de aur a fost impusă regelui Andreiu al II-lea de către opoziţie, de către o opoziţie care ar fi dat şi noul guvern, — aceasta este teoria. Scopul bulei era să împiedece în viitor politica de risipă a bunurilor ţării şi politica bunului plac urmată de regele Andreiu şi oamenii lui. Bula de aur dispune între altele că „străinii să nu poată dobândi slujbe în ţară fără consimţământul ţării" („*Si hospites, videlicet boni homines, ad Regnum venerint, sine consilio Regni ad dignitates non promoveantur*") şi înainte de toate ca „să nu li se doneze nici să nu li se vândă străinilor pământuri, iar cele donate sau vândute înainte să fie oferite indigenilor spre răscumpărare" („*Possessiones extra regnum non conferantur; si alique collate, vel vendite, populo Regni ad redimendum reddantur*"). In confirmarea din 1231 a acestei bule de aur după „răscumpărare" se mai adaogă „sau să li se reia fără alta" („...*reddantur, vel simpliciter recipientur*").

Dispoziţiunile aceste erau îndreptate contra străinilor cari sub domnia regelui Andreiu se aşezaseră în ţară. Istoricul ungur *Homán Bálint* spune chiar că această dispoziţie îi viza poate în mod direct şi pe Cavalerii Teutoni[10]).

Se prea poate ca această opoziţie să fi impus regelui şi un guvern nou, un guvern al opoziţiei, drept garanţie pentru respectarea bulei de aur. Ceace nu se poate însă este, ca acest guvern, venit ca un protest contra politicei de risipă a regelui, să-şi reducă misiunea la încălcarea principiilor pe cari le proclamase în bula de aur. Ceace nu se poate este ca acest guvern al opoziţiei, eşit

---

[9]) *Mitteilungen* „das wir es hier mit einer konservativen Reaktion zu tun haben, die den verschwenderischen König zwang sich durch Erlass der goldenen Bulle einer starken Kontrolle zu unterwerfen".

[10]) *Homán Bálint*, Magyar Történet. Budapest, P. 80. „A külföldieket minden birtokszerzéstől eltiltja Endre király és a multban kapott vagy vásárolt birtok eladására kötelezi, nyilván a Gertrud halála után hazájukba visszatért német birtokosokra és talán a német lovagrendre is célozva".

din nemulţumirea generală contra politicei de risipă a regelui, să înceapă el însuş cu un act de risipă impunând regelui să le doneze unor străini (Cavalerii Teutoni) un întreg colţ de ţară (Ţara Bârsei).

Existenţa unui guvern al reacţiunii (pe care *Perlbach* îl admite) este prin urmare cea mai clasică dovadă că diploma donaţională a regelui Andreiu al II-lea din 1222 trebuie să fie un falş[11]).

[11]) Despre documentele Ordinului Cavalerilor Teutoni şi în special despre documentele lor privitoare la „*terram Burzam nomine*“ va mai fi vorba în această revistă, care la timpul său le va reproduce şi în facsimil.

CRONICA NOTARULUI ANONIM AL REGELUI BELA

II.

Autorul își zice *„quondam bone memorie gloriosissimi bele regis hungarie notarius"*, — „odinioară notar al gloriosului rege al Ungariei Bela de bună pomenire".

In mod firesc se pune întrebarea: sub care rege cu numele Bela a fost magistrul *P* — notar?

Ungaria a avut patru regi cu numele Bela, cari au domnit I-ul dela 1061—1063, al II-lea dela 1131—1141, al III-lea dela 1173—1196, iar al IV-lea dela 1235—1270.

Care dintre acești 4 regi cu numele Bela este regele Bela al notarului *P*? Nu găsim nicăiri nici o indicațiune, nici o aluziune care să ne călăuziască. Atât doar se desprinde din prolog că notarul și-a scris cronica *după* moartea regelui *Bela* — oricare ar fi el —, pentrucă pomenește de el ca de *„bone memorie"*. Nici numele notarului indicat prin inițiala *P.* nu ne dă nici o indicațiune. Nu se cunoaște nici un notar al nici unui rege cu numele Bela al cărui nume să fi început cu *P.* Aceasta a și determinat pe unii dintre istorici și paleografi să vază în litera *P* nu inițiala unui nume, ci prescurtarea prefixului *pre* (prae) și să citiască: *„predictus magister quondam..."* etc. Acești critici și paleografi au invocat în sprijinul lor argumentul că așa poate fi explicat și faptul că pagina întâi a manuscrisului este albă: Copistul va fi lăsat pagina întâi albă ca acolo să scrie cu litere ornamentale titlul operei și numele autorului, dar din cauze necunoscute n'a mai ajuns s'o facă. Explicațiunea aceasta trebuie însă abandonată. Paleograful *Jakubovich Emil,* cercetând manuscrisul original cu ajutorul razelor ultraviolete, a descoperit anume urme de scrisoare și pe pagina întâi: copistul își începuse cronica pe pagina întâi, dar făcând dela început o oarecare greșală, a șters — răzând-o — scrisoarea și a reînceput copia pe pagina a 2-a. *Jakubovich* a mai arătat prin

exemple citate din original că *„predictus"* la începutul unei fraze nu este scris niciodată prescurtat, ci întotdeauna întreg[1]).

La stabilirea epocii nu putem porni, prin urmare, nici dela numele regelui Bela, nici dela numele notarului lui. Trebuie să alegem o altă cale, o cale nouă.

Notarul anonim în nenumărate rânduri aduce în legătură trecutul cu prezentul. Scopul operei lui nici nu este altul decât să explice cum au ajuns Ungurii şi Ungaria să fie ceace erau în epoca în care notarul îşi scria cronica.

Această epocă el o indică când prin *„ad hodiernum diem"*, când prin *„ad presens"*, când prin *„nunc"*.

In cap. 1 spune că locuitorii Sciţiei se numesc Dentumoger *„usque in hodiernum diem";* — în cap. 5 spune că cei şapte şefi ai Ungurilor se numesc Hetumoger *„usque in hodiernum diem";* — în cap. 10. spune că împreună cu ducele Almus au venit în Panonia şi mulţi Ruteni *„quorum posteritas usque in hodiernum diem"* trăiesc în diferite părţi ale Ungariei; — în cap. 42 pomeneşte de cântecele şi legendele populare cari au păstrat amintirea faptelor mari *„usque in hodiernum diem";* — în cap. 44 pomeneşte de ocuparea de către Sepel a unei insule pe Dunăre, insulă care se numeşte după el Sepel *„usque in hodiernum diem";* — în cap. 46 pomeneşte de un castru care se numeşte Curzan *„usque in hodiernum diem";* — în cap. 50 pomeneşte de cucerirea unor regiuni pe cari Ungurii le stăpânesc *„usque in hodiernum diem"*.

In cap. 20 spune că locurile pe cari au călcat Ungurii sub Almus şi Arpad Ungurii le deţin *„usque ad presens";* — în cap. 7 pomeneşte de dibăcia ca vânători a Ungurilor, dibăcie prin care Ungurii întrec toate celelalte ginţi *„a die illo usque ad presens";* — în cap. 13 spune că Ungurii s'au numit *„Hungarii"* dela castrul *„Hungu"* şi numele acesta le-a rămas *„usque ad presens";* — în cap. 17 spune că căpetenia ungurească Budrug a ridicat un castru care *„nunc in presenti"* se numeşte Hymusuduor.

In cap. 1 spune că cetatea lui Atila *„nunc"* se numeşte Buduuar; — în cap. 11 spune despre un castru că *„nunc"* se numeşte Sunad; — cap. 15: castrul care *„nunc"* se numeşte Ketelpotaca; — cap. 16: Turzol a fost cel dintâiu care s'a suit pe un munte care *„a die illo usque nunc"* se numeşte muntele Turzol; — cap. 17: un

---

[1]) *Jakubovich Emil*, P. Mester, (Adalékok az Anonymus kérdéshez). In „Emlékkönyv Dr. Grof Klebelsberg Kuno... müködésének emlékére". Budapest 1925.

munte la care au ajuns primii Unguri se numeşte *„a die illo usque nunc“* — muntele Zerenche; — pământul dăruit cu acel prilej unor credincioşi urmaşii lor îl deţin *„usque nunc“;* — cap. 20: primii Unguri au ridicat un castru în locul *„ubi nunc est Zobolsu“;* — cap. 21 despre acelaş castru: *„castrum quod nunc castrum Zobolsu nuncupatur“;* — au ajuns apoi Ungurii la un castru care *„nunc vero Saruuar vocatur“;* — cap. 28: un pământ dăruit de Arpad unui Cuman este deţinut de urmaşii lui *„usque nunc“;* — cap. 31. Ungurii au ajuns până la un loc care *„nunc vocatur Mıscoucy“;* — cap. 32 apoi au construit un castru care se numeşte *„nunc castrum Ursuur“;* — cap. 32 şi au ajuns la un loc care se numeşte *„nunc castrum Borssod“;* — cap. 37. *„mons ille a die illo usque nunc mons Zubur nuncupatur;* — cap. 39 *„a die illo usque nunc“;* — cap. 44 *„ubi nunc este castrum Budrug“;* — cap. 45: *„qui nunc dicitur Sobamogera“;* — cap. 50 *„que nunc Vertus vocatur“;* — în cap. 37 pomeneşte de nişte râuri *„quorum nomina hec sunt usque modo“...*

Trecutul şi prezentul, eri şi azi sunt cadrele între cari se cuprind evenimentele pe cari cronicarul şi-a propus să le lămurească prietenului său. In mod logic se pune deci întrebarea: cari sunt evenimentele cele mai *nouă* de cari pomeneşte sau la cari face autorul aluziune, — pentrucă *„azi“*, *„acum“*, *„în prezent“* — în mod logic trebue să fie apropiat de aceste evenimente?

Cum am amintit mai sus, cronica se termină cu povestirea domniei ducelui *„Tocsun“* (942—972). In cursul povestirii evenimentelor petrecute până la 972, autorul pomeneşte însă — cu anticipaţie — şi de evenimente mult posterioare epocii ducelui Tocsun.

In cap. 24 spune că Tuhutum a ocupat în epoca descălecării pe seama sa şi a urmaşilor săi *„terram ultra silvanam“*, adăogând că urmaşii lui au şi stăpânit acel pământ până în timpul regelui Ştefan cel Sfânt şi că l'ar fi stăpânit şi mai mult *„si minor gyla cum duobus filiis suis biuia et bucna Xristiani esse voluissent et semper contrarie sancto regi non fecissent“*. Deposedarea aceasta a fiilor lui Tuhutum la cari face autorul aluziune s'a întâmplat pe la 1002.

In cap. 25 spune că una dintre căpeteniile Ungurilor cu numele *Ketel* a primit dela Arpad un pământ care *„nunc Ketelpotaka vocatur“*. Urmaşii lui l'au stăpânit *„usque ad tempora andree regis, filii calvi ladislay“*. Acest rege Andreiu, continuă autorul, a

avut nevoie de acel pământ din 2 cauze: *„unum quia utilis regibus erat ad venationem, secundum... quia timebat adventum imperatoris theotonicorum, ut ne ulturus sanguinem petri regis hungariam intraret“*. Regele Andreiu (I), fiul lui Ladislau Pleşuvul, a domnit dela 1047—1061, iar regele Petru de care se pomeneşte i-a premers în domnie (1044—1046). Acest Petru fusese nepot de soră al regelui Ştefan cel Sfânt şi uzurpase tronul cu ajutorul împăratului german, dar în cele din urmă a fost detronat de Unguri şi a murit ca prizonier (1046). De acea teama de răzbunarea împăratului german.

In cap. 32 spune că după descălecarea Ungurilor în Panonia, ducele Arpad a donat *„in silva matra“* o mare întindere de pământ lui Edu şi Edumen, din cari *„longo post tempore rex samuel descendit qui pro sua pietate oba vocabatur“*. Acest rege Samuil Aba (*apa*, tatăl) a domnit dela 1042—1044.

Aceste sunt toate evenimentele mai nouă decât epoca lui Tocsun de cari pomeneşte sau face aluziune notarul anonim. El nu pomeneşte de nici un alt rege al Ungariei înafară de cei 3 regi dintâi cari au domnit după regele Ştefan: *Petru* (1039—1042 şi a doua oară 1041—1016), *Samuil* (1042—1044) şi *Andreiu I.* (1046—1060). In mod logic putem, deci, conclude că el n'a cunoscut alte evenimente şi alţi regi şi că aceste evenimente sunt cele mai apropiate de epoca, că aceşti regi sunt singurii regi cari au domnit înainte de epoca în care notarul anonim îşi scria cronica. Dacă notarul ar fi cunoscut şi alte evenimente, alţi regi mai apropiaţi de limita în timp precizată prin *„usque ad hodiernum diem“*, *„usque ad presens“*, *„usque nunc“*, — nu poate să încapă nici o îndoială că notarul ar fi făcut aluziune şi la aceste evenimente, şi la aceşti regi, arătând cum au influenţat istoria Ungariei. Dacă până la limita acea în timp, pe care notarul o subliniază în fiecare pagină şi cu care aduce veşnic în legătură trecutul, s'ar fi petrecut şi alte evenimente importante, ar fi domnit şi alţi regi, notarul n'ar fi trecut în tăcere peste aceste lucruri şi ar fi făcut aluziune la ele, cum a făcut aluziune la regii cari au domnit multe generaţiuni şi la evenimentele cari s'au petrecut multe generaţiuni *după* timpul pe care îl descria la un moment dat (cum am arătat în cele precedente).

Faptul că nu pomeneşte de alţi regi ai Ungariei şi de alte evenimente importante pentru istoria Ungariei, de regi şi evenimente *posterioare* mijlocului secolului al XI-lea, nu poate fi explicat decât

remuneraret. quod castrum nunc Sunad nuncupatur. Quod ultra. Quomodo Pannoniam intraverunt.

Dux vero Almus et sui primates adquiescentes consiliis Ruthenorum pacem firmissimam cum eis fecerunt. Duces enim Ruthenorum, ut ne de sedibus suis expellerentur, filios suos ut supra diximus in obsides dederunt, cum muneribus non numeratis. Tunc dux Galicie duo milia sagittariorum et IIII milia rusticorum ante eos precepit, qui eis per silvam Houos viam prepararent usque ad confinium Hung. Et omnia iumenta eorum victualibus et aliis necessariis oneravit, et pecudes ad victum donavit sine numero. Tunc VII principales persone, que Hetumoger dicuntur, et hii VII duces Cumanorum, quorum nomina supra diximus, una cum cognatis et famulis ac famulabus consilio et auxilio Ruthenorum de Galicia exeuntes egressi in terram Pannonie. Et sic venientes per silvam Houos ad partes Hung descenderunt. Et cum illuc pervenissent, locum quem primo occupaverunt Muncas nominaverunt, eo quod cum magno labore ad terram quam sibi optabant pervenerant. Tunc ibi pro requie laborum suorum XL dies permanserunt, et terram ultra quam dici potest dilexerunt. Sclavi autem habitatores terre audientes adventum eorum timuerunt valde, et sua sponte se Almo duci subiugaverunt, eo quod audiverant Almum ducem de genere Athile regis descendisse. Et licet homines fuissent Salani ducis, tamen cum magno honore et timore serviebant Almo duci, omnia que sunt necessaria ad victum sicut debent domino suo offerentes. Et talis quidem timor et tremor irruerat super habitatores terre, et adduxerunt Almo duci et suis primatibus sicut servi ad suos proprios dominos. Et laudabant eis fertilitatem terre illius, et narrabant quod mortuo Athila rege magnus Keanus avus ducis Salani dux de Bulgaria egressus auxilio et consilio imperatoris Grecorum preoccupaverat terram illam. Quantum etiam ipsi Sclavi de terra Bulgarie conducti fuerunt ad confinium Ruthenorum, et quomodo nunc Salanus dux eorum se et suos teneret, et quante potestatis esset contra suos vicinos. De Hung castro.

Dunc dux Almus et sui primates audientes talia lectores

numai aşa, că notarul nu avea cunoştinţă de acele lucruri, fiindcă ele se petreceau *după* epoca pe care o preciza ca *„usque hodiernum diem“*, adică *după* epoca în care scria.

Cu alte cuvinte, s'au petrecut *după* epoca în care a trăit notarul anonim.

Să trecem în revistă evenimentele mai importante cari s'au petrecut în epoca cuprinsă între domniile celor 4 regi cu numele Bela (1063, când a murit Bela I şi 1270 când a murit Bela IV).

Notarul anonim vorbeşte de drumul pe care au venit Ungurii în Panonia, de drumul pe la Chiev, — şi nu pomeneşte că pe acolo au venit şi Tătarii cari în 1241 au invadat, ocupat şi prădat Ungaria timp de doi ani. Notarul pomeneşte de ocuparea Chievului de către Unguri, dar nu pomeneşte că acelaş Chiev a fost completamente distrus de Tătari cu prilejul invaziunii pomenite.

Notarul nu face aluziuni la cruciatele cari au trecut aproape toate prin Ungaria (prima la 1096, a doua la 1147, a treia pe la 1202, atingând coasta dalmatină), — deşi aceste treceri prin Ungaria — mai ales cea a cruciaţilor din prima cruciată — stârniseră mari nemulţumiri. Primele trupe de cruciaţi cutrieraseră Ungaria prădând şi jefuind, încât regele Coloman fusese nevoit să-i alunge cu forţa din ţară, — cum povestesc cronicile de mai târziu.

Not rul vorbeşte în repeţite rânduri de expediţiunile ungureşti în Germania, de lupte cu Teutonii, dar nu face nici o aluziune la vecina directă a Ungariei, la Austria, de care se pomeneşte deja la 1143 (*„Luipoldus iunior marchis de Austria“*) şi care la 1156 era deja ducat independent („Austrie ducatum“). Vorbeşte de luptele cu Germanii din secolul al X-lea, dar nu pomeneşte de victoria ungurească asupra Germanilor la 1146 lângă Leitha în Austria.

Nu pomeneşte şi nu face nici o aluziune la invaziunile Cumanilor din 1068 şi 1085, deşi în repeţite rânduri pomeneşte de Cumani. Şi pomeneşte de ei întotdeauna ca de prieteni şi aliaţi ai Ungurilor, ceeace nu era cazul *după* acele invaziuni.

Faptul că notarul anonim pomeneşte de evenimente petrecute pe la mijlocul secolului al XI-lea, de evenimente de o trecătoare importanţă, dar nu pomeneşte şi nu face aluziune la nici unul dintre evenimentele importante posterioare mijlocului secolului al XI-lea, — deşi ar trebui să pomenească în mod logic, dat fiind întreg felul lui de a scrie istoria Ungariei (făcând continue legături între trecut şi prezent) impune peremptoriu o singură

concluziune: *notarul anonim trebuie să-şi fi scris cronica pe la mijlocul secolului al XI-lea, sau nu mult după mijlocul acelui secol.*

Dar oare limba şi ortografia cronicei coroborează această concluziune în ce priveşte vechimea cronicei?

Notarul anonim scrie încă o în loc de *a*, — scrie încă *u* în loc de *o*, — scrie încă foarte des *u* în loc de *e*. Spre exemplu: *hovos* (în loc de havas), *somus* (Szamos), *Zotmar* (Szatmár), *aldumas* (aldem's), *musun* (Mosony), *temus* (Temes), *zepus* (Szepes) şi a.

El are la sfârşitul cuvintelor de o silabă (azi) — un *u* scurt: *lelu* (azi: Lél), *tosu, thosu,* (Tas), *etu* (Et), *edu* (Ed), *saru,* (Sar), *turu* (Tur), *buduuar* (Budvar), *menumorout* (Ménmarot), *almu* (Alom), *borsu* (Bors), *hungu* (Ung), *oundu* (Ond), *zerelmu* (szerelem), şi a. Numai la cuvintele străine nu adaogă acest *u:* el scrie *Wag, Glad, Gron* (Garan) etc.

El are pentru sunetul unguresc *cs* (în pronunţarea rom. *ce, ci*) litera *s:* scriind *saac* (Csák), *sepel,* (Csepel), *sunad* (Csanad), *bulsuu* (Bulcsu), *muncas* (Munkács), *vgosa,* (Ugocsa) şi a.

Toate aceste sunt fenomene lingvistice anterioare secolului al XII-lea, în cursul cărui secol acest fenomen dispare aproape cu desăvârşire[2]).

Mai este o particularitate gramaticală caracteristică asupra căreia — pe cât ştim — până acum nimeni n'a atras atenţiunea şi nimeni nu s'a oprit. Este pluralul în *ii* (doi i) la cuvinte terminate în *us*. In prolog: *hungarii, mogerii;* — cap. 9: *bulgarii* et *blachii;* cap. 25: *blasii* et *sclavi;* — cap. 34: *boemy vel polony;* — cap. 37; *hungarii... hungarii;* — cap. 39; *hungarii... bulgariis;* — cap. 40. *hungarii;* — cap. 41: de *grecis et bulgariis;* — cap. 43: *hungarii;* — cap. 44. *hungarii... hungarii;* — cap. 48: *hungarii* et *romanii;* — cap. 51: *hugarii*(!)... *hungarii;* — cap. 56: *hungarii*[3]).

La nici un alt cronicar ungur nu întâlnim această particularitate gramaticală. Ea nu se va fi găsit nici în acea ipotetică „Cro-

---

[2]) Idem, ibidem.

[3]) Autorul are şi o formă particulară pentru *Arpad*, forma *Arpadium* (acuzativ), *Arpadii* (gen.) şi *Arpadio* (dat.) Cap. 13: *filium suum arpadium ducem;* — cap. 14: *ad ducem Arpadium;... ad ducem arpadium;* — cap. 20: *dicite arpadio duci* (alături de: *domino suo Arpad duci retulerunt);* ... *patrem arpadii;* — cap. 29: *ad ducem arpadium* (şi în rândul următor: *ad ducem arpad);* — cap. 33: *ducem arpadium;* — cap. 42: *arpadio duci;* — cap. 51: ducem arpadium, ...ducem arpadium etc.

nica națională", a cărei redactare istoriografia ungurească o fixează pentru sfârșitul secolului al XI-lea, pe la 1090, și o prezintă drept izvor utilizat de toți ceilalți cronicari, între cari și de notarul anonim[4]). Nu se va fi găsit, pentrucă dacă s'ar fi găsit, ea ar fi trebuit să reapară și la ceilalți cronicari cari au utilizat-o. Fenomenul acesta gramatical trebuie să aibe, prin urmare, o altă explicațiune.

Notarul anonim vorbește în mai multe rânduri despre izvoarele pe cari le-a utilizat în scrierea istoriei sale. *„Anno dominice incarnationis 884, sicut in annalibus continetur cronicis"*, spune în cap. 7; — *„de quibus hystoriographi qui gesta romanorum scripserunt, sic dicunt"*, spune în cap. 1 în legătură cu Sciții; — și în acelaș capitol despre aceiași Sciți: *„postea vero iam dicta gens fatigata in bello ad tantam crudelitatem pervenit, ut quidam dicunt hystoriographi"*. Acești istoriografi la cari face aluziune nu pot fi istoriografi unguri, pentrucă altfel ar fi amintit acest lucru, cum îl amintește cu alte ocaziuni. Atunci când notarul anonim își scria cronica nu cunoștea ca izvoare ungurești decât tradițiuni și legende: *„ut dicunt nostri incolatores"* (c. 25) spune în legătură cu ocuparea Panoniei. In cap. 42 povestește despre o expedițiune ungurească (sub conducerea lui *„lelu, bulsuu et bontond"*) în Bulgaria, in *„terram Racy"* (Serbia) și Croația, spunând că faima vitejiilor ungurești se găsește în *„garrulis cantibus ioculatorum et falsis fabulis rusticorum, qui fortia facta et bella hungarorum usque in hodiernum diem oblivioni non tradunt"*. Continuând adaogă că *„quidem dicunt"* că Ungurii s'ar fi dus până la Constantinopol, dar el nu o scrie pentrucă *„in nullo codice hystoriographorum inveni"*.

Din aceste rezultă că între izvoarele *scrise* — anale și cronici — pe cari le-a utilizat notarul anonim, nu erau și izvoare scrise *ungurești*, indigene. Izvoarele ungurești erau numai izvoare *nescrise:* tradițiuni orale *„ut dicunt nostri incolatores"*, *„quidam dicunt"* și cântecele trubadurilor (*„in garrulis cantibus ioculatorum et falsis fabulis rusticorum"*). Notarul anonim a utilizat numai izvoare scrise — *străine* (*„Hystorographi qui gesta romanorum scripserunt"*, *„quidam hystoriographi"*, *„in nullo codice hystoriographorum"*).

Intre aceste izvoare scrise străine a utilizat în rândul întâiu cronica unui abate din Prim (Bavaria) *Regino*, care a scris o cro-

---

[4]) *Homán Bálint*, A szent László kori Gesta Ungarorum és a XII—XIII századi leszármazói. Budapest 1925.

nică mondială începând cu era creştină. Evenimentele dela anul 817 încoace le-a luat din cronici contemporane sau *„ex relatione patrum“*. Evenimentele dela sfârşitul secolului până la anul 906 (când se termină cronica) le-a scris din propria sa experienţă. Un călugăr german a continuat apoi cronica înregistrând evenimentele până la anul 967. Descrierea Sciţiei, descrierea invaziunilor în Germania şi luptele cu Germanii notarul anonim le-a luat din aceste două cronici, completându-le cu amănunte luate din tradiţiunile orale ungureşti. In această privinţă nu este nici o discuţie: critica istorică recunoaşte unanim împrumuturile aceste cari uneori sunt absolut neschimbate. Ei bine, cronicile aceste (şi în deosebi continuarea până la 967) au aceaş particularitate gramaticală scriind şi ele: *„Ungarii“*, *„Ungariis“*, *„Ungarios“*, *„Ungariorum“*, *„Bavarii“*, *„Bavariorum“*, *„Bulgarii“*, — cum la fel scriu şi alte cronici germane ale secolului al X-lea (*„Annales Fuldenses“*), — dar nu cele *posterioare*.

Din faptul că notarul anonim a utilizat direct aceste cronici germane, împrumutând chiar şi particularităţile gramaticale (pe cari nu le găsim la cronicarii de mai târziu, nici la vreun cronicar ungur), urmează în mod logic că notarul anonim n'a cunoscut nici un izvor unguresc *scris;* că el şi-a scris cronica într'o epocă în care nu exista nici un izvor unguresc scris; şi-a scris-o înainte de acea ipotetică cronică naţională — pierdută — pomenită mai sus.

Ţinând seamă de toate aceste particularităţi în ce priveşte limba şi ortografia; ţinând seamă de evenimentele la cari face aluziune şi de evenimentele la cari nu face aluziune (deşi, repetăm, ar trebui să facă, dat fiind felul lui de a scrie) — putem fixa aproape cu preciziune epoca în care cronica a putut fi scrisă. Ea a putut fi scrisă numai *după 1047* (anul în care începe domnia regelui Andreiu de care pomeneşte), dar *înainte de 1068* (anul în care s'a întâmplat prima invaziune cumană în Ungaria, de care invaziune însă nu pomeneşte).

Ei bine, în această epocă dela 1047 la 1068 cade domnia regelui Bela I 1061—1063 (dela 6 Dec. 1060). Anonimul a putut fi deci notarul regelui Bela I. Domnia scurtă a regelui Bela I şi durata poate şi mai scurtă a funcţiunii de notar a Anonimului ar putea explica şi faptul de ce numele lui a putut să rămână necunoscut. Ar putea să explice chiar dacă ni-ar fi rămas documente dela acest Bela I, ceeace nu este cazul (şi astfel faptul că numele nota—

rului a rămas necunoscut nu mai are nevoie de nici o altă explicaţiune). Nu ni-au rămas documente dela acest rege Bela I, cum ni-au rămas dela ceilalţi 3 Bela: 10 dela Bela II, 35 dela Bela III şi peste 1100 dela Bela IV[5]) — fără ca în vreunul dintre aceste documente să se pomeniască de un notar cu numele *P*.

Fireşte, presupunând că iniţiala *P* este iniţiala numelui adevărat al notarului şi nu este numai o literă desenată de copist — cu voia sau fără voia — în locul unei alte litere, cum copistul a făcut în capitolul 13, unde în loc de iniţiala *T* a desenat cu roşu iniţiala *D*, scriind *„Dunc dux almus..."* în loc de *„Tunc dux almus..."* (Vezi facsimilul din anexă).

Astfel problema: notarul căruia dintre cei patru regi cu numele Bela a fost cronicarul, ar fi prin urmare definitiv lămurită pe baza acestor consideraţiuni, dacă împotriva identificării regelui Bela al cronicei cu Bela I nu s'ar putea ridica şi câteva obiecţiuni de ordin cronologic. (Cum vom arăta în cele următoare).

PUNERI LA PUNCT.

4. Tot „influenţa bulgărească".

Ni se scrie:

Filologul dela universitatea din Cluj dl *G. Kisch* pare a crede că în trecutul îndepărtat a existat odată un contact direct între poporul românesc din Transilvania şi poporul bulgăresc. El pare a crede că tot ce este slav în toponimia şi limba românească din Transilvania este bulgăresc, şi tot ce este bulgăresc este străvechiu. Dovezile ce le invocă nu sunt însă întotdeauna convingătoare.

„Dacia Istorică" a relevat în numărul 1 concluziunile greşite în cazul cu „Bulgarii" din Deva. La rândul meu vreau să arăt netemeinicia unui alt caz de dovadă pe care dl Kisch crede că a găsit-o în limba românească.

Pentru a dovedi în limba românească din Sudul Transilvaniei urmele influenţei unei populaţiuni bulgăreşti „din timpul migraţiunii popoarelor", dl *Kisch* invocă şi cuvântul *crastavete*, pe care

---

[5]) *Szentpétery Imre*, Magyar Oklevéltan.

îl declară de origine bulgărească[1]), dupăce mai de mult văzuse în el numai un cuvânt „slav“.[2]).

Crastavete nu este cuvânt românesc. El ni-a venit deodată cu produsul pe care îl denumeşte. Cei cari ni-au adus produsul ni-au adus şi numele lui — în limba lor. Cei cari ni-au adus produsul şi numele lui n'au putut fi însă Bulgarii, pentrucă în limba bulgărească *crastavete* se chiamă *krastaviţa* şi terminaţiunea *iţa* fiind şi în limba românească o foarte frecventă terminaţiune, cuvântul bulgăresc ar fi intrat în limba românească neschimbat, rămânând şi româneşte *crastaviţă* (ca: *bivoliţă, tiparniţă, doniţă, laviţă, temniţă, undiţă* şi a. m.), cu un plural românesc *crastaviţe* (după analogia: *viţă-viţe*). Bulgărescul *krastaviţa* în nici un caz n'ar fi putut da româneşte *crastavete,* — chiar şi numai fiindcă în limba bulgărească cuvântul are accentul tonic pe silaba antepenultimă (*krastáviţa*), iar deplasarea acestui accent în limba românească (*crastavéte*) este o imposibilitate.

Originea românescului *crastavete* trebuie prin urmare căutată în altă limbă slavă. O găsim în limba sârbească, în care cuvântul are forma de *krastavaţ*. Sârbii din mănoasele ţinuturi ale Aradului şi Banatului ne vor fi adus produsul acesta în Transilvania (pieţele de pe valea Mureşului, până la Târgu-Mureş, şi azi sunt alimentate cu „verdeţuri“ din acele ţinuturi) şi impreună cu produsul ni-au adus şi numele lui în limba lor: *krastaváţ,* care în mod normal a dat în româneşte *crestavaţi, crastaveţi*. Iar această formă din urmă fiind considerată drept un plural, s'a format în româneste un singular *crastavete,* după analogia: *bureţi-burete, scăieţi-scăiete, stigleţi-stiglete* şi a.

Că românescul *crastavete* este de origine sârbească, cuvânt adus impreună cu produsul pe care îl denumeşte, ni-o dovedesc şi alte produse ce ni-au venit tot din acele ţinuturi: avem în limba românească din Transilvania cuvântul *lebeniţă,* care numai în sâr-

---

[1]) *G. Kisch,* Siebenbürgen im Lichte der Sprache. P. 196. „Der sprachliche Niederschlag jener Bulgaren aus der Zeit der Völkedwanderung findet sich jedoch in zahlreichen Elementen des Romänischen im südlichen Siebenbürgen. Darnach haben z. B. auch die Sachsen im Süden Siebenbürgens für „Gurke" ein (aus dem Rum. entlehntes) bulgarisches Wort: rum. *crastavete,* pl. *crastaveti,* aus bulg. *Krastaviţa* Gurke..."

G. Pascu, Sufixele româneşti. Bucureşti 1916, p. 39 îl declară tot bulgăresc.

[2]) *Korespondenzblatt* 19.2, p. 26:" ...rom. *crastaveti* plur. von *crastavete* slav. *Krastavita* Gurke".

beşte are aceaş formă, cât timp în bulgăreşte are forma de *lubeniță*, ca şi în graiul din Muntenia. Avem cuvântul *țelăr* (forma *țelină* era necunoscută înainte în Transilvania) care şi în sârbeşte este *țeler*, cât timp în bulgăreşte este *țelina*; avem în fine numele produsului care în Muntenia se numeşte *gulie*, iar în Transilvania *călărabe* (sau *cărălabe*). Numele de *gulie* înainte vreme nu era cunoscut în Transilvania. Românescul *călărabe* este sârbescul *keleraba*, cât timp în bulgăreşte acest produs se chiamă *gulia* — ca şi în Muntenia învecinată Bulgariei[3]).

„Influența bulgărească în Transilvania" pare a fi de o dată mai recentă şi de o greutate mai puțin însemnată decât se crede de obiceiu.

5. Principii de practică diplomatică.

Diploma din 1224 prin care regele Ungariei Andreiu al II-lea le acordă Saşilor din provincia Sibiului o largă autonomie națională este incontestabil cel mai important document în istoria poporului săsesc („*Der goldene Freibrief*", „bula de aur" o numeşte istoriografia săsească) şi în acelaş timp unul dintre documentele de mare importanță eşite din cancelaria regelui Andreiu. Practica diplomatică a epocii stabilise pentru acest fel de diplome importante o formă specială, solemnă, — înşirarea la sfârşitul lor a dignitarilor în funcțiune în timpul când se dedea diploma[1]). Practica aceasta era observată cu severitate, aşa încât chiar şi la acordarea faimoasei bule de aur din 1222, când — dupăce opoziția alungase oamenii de încredere ai regelui Andreiu din fruntea dignităților şi regele nu-i înlocuise încă, — bula de aur totuş înşiră cel puțin numele dignitarilor bisericeşti.

Este prin urmare surprinzător că, deşi diploma din 1224 acordată Saşilor din provincia Sibiului are o deosebită importanță, ea nu are forma unei diplome solemne, ci numai cea a unor diplome curente, obişnuite, fără importanță: nu se înşiră anume în ea numele dignitarilor în funcțiune, ci se spune numai „*Datum anno ab incarnatione Domini 1224. Regni autem nostri 21*", fără să se

---

[3]) Pentru cuvintele slave s'au utilizat:
F. Miklosich, Dictionnaire abrégé de six langues slaves. Vienne 1885.
G. Weigand, Bulgarisch-deutsches Wörterbuch. Leipzig 1922.
[1]) *Szentpétery I.*, Magyar Oklevéltan. Budapest 1930. Pag. 98.

pomenească măcar numele cancelarului care a îngrijit de redactarea ei.

Lipsa într'o diplomă de aşa mare importanţă a înşirării dignitarilor ţării este şi ea unul dintre multele argumente ce se pot invoca (şi se invocă) contra autenticităţii acestei diplome din 1224.

Nimic mai firesc, prin urmare, decât ca critica istorică săsească să caute să explice această lipsă. Aşa acum de curând caută s'o explice şi istoricul sas dela Sibiu *Georg E. Müller* în revista istorică săsească dela Sibiu, într'o recensiune a unui studiu care contestă autenticitatea diplomei[2]). Explicaţiunea dlui Müller este însă atât de profund greşită, încât ea trebuie pusă la punct, mai ales că ar putea induce în eroare şi pe unii dintre istoricii mai noi, dat fiind că dl *Müller* trece la Germani drept unul dintre cei mai buni cunoscători ai trecutului Saşilor din Transilvania.

Dl *Müller* explică anume lipsa acea a numelor dignitarilor afirmând că „această lipsă poate fi explicată în mod neîndoios prin faptul că în epoca dinastiei Arpadiane numai regele putea lua dispoziţiuni privitor la aceste teritorii, nu şi dignitarii", (adică privitor la Transilvania) şi prin urmare neînşirarea numelor lor era indicată[3]).

Explicaţiunea aceasta a dlui *Müller* dovedeşte o totală necunoaştere a istoriei politice şi a practicei diplomatice ungureşti din secolul al XIII-lea. Explicaţiunea aceasta a dlui *Müller* însemnează anume că pomenirea dignitarilor într'o diplomă însemna un consimţământ prealabil al dignitarilor la conţinutul diplomei şi că acest consimţământ nu era necesar în ce priveşte teritoriile locuite de Saşii din Transilvania, ci numai în ce priveşte restul ţării. Cea ce este falş, absolut falş.

Consimţământul prealabil al dignitarilor ţării (cari nu erau aleşi de popor, ci numiţi de rege şi, prin urmare, puteau fi oricând şi destituiţi) n'a fost niciodată o condiţiune a valabilităţii diplomelor eşite din cancelariile regeşti. Cu atât mai puţin înşirarea nu-

---

[2]) *Siebenbürgische Vierteljahrsschrift*, anul 1935: *Georg E. Müller*, Ist das Andreanum eine Fälschung? (Recensiunea studiului: Iosif Schiopul, Diploma Andreiană din 1224... Cluj, 1934).

[3]) *Ibidem*, p. 1?5. „Die Nichtaufzählung der Reichswürdenträger in den für die Deutschen dieser Gebiete ausgestellten Urkunden des 13 Jahrhunderts ist zweifellos aus dem Umstande zu erklären, dass nur der König also nicht auch die Reichswürdenträger, während der Arpadenzeit Verfügungsrechte üb r diese Gebiete hatten".

-melor dignitarilor într'o diplomă putea să exprime acest consimţământ. Inşirarea lor era numai simbolul unei forme mai solemne a documentelor.

Inainte de domnia regelui *Bela al III-lea* (1172—1196), înşirarea dignitarilor însemna prezenţa lor la facerea documentelor, prezenţă exprimată prin termeni ca *„testes“* (martori), *„coram“* (în faţa), *„presentibus“* (fiind de faţă) şi a. Sub domnia regelui *Bela al III-lea* cancelaria regească capătă o organizaţiune solidă, stabilă şi dela cancelarul *Kathapanus* încoace (1190—1195) înşirarea dignitarilor nu mai însemna prezenţa lor ca martori, ci servia excluziv scopul de a indica mai precis timpul când se da document (Documentele nu indicau încă ziua, ci numai anul calendaristic şi anul domniei)[4]. De acea înşirarea lor şi are o formulă aproape invariabilă. *„Venerabili Joanne Strigoniensi, Reverendo Ugrino Colocensi... Nicolao Palatino et comite Supronensi... (etc.)... existentibus“* („Arhiepiscop al Strigoniului fiind Ioan, al Calocei Ugrin...“ etc.), — spune o diplomă din 1221[5]).

O confirmare definitivă a acestui fapt ni-o dau documentele eşite din cancelaria regelui Andreiu după moartea Arhiepiscopului Strigoniului (1223), când în urma unor neînţelegeri în ce priveşte persoana viitorului Arhiepiscop scaunul Arhiepiscopiei a rămas aproape doi ani neocupat. Cu ocaziunea înşirării dignitarilor, documentele înregistrează această vacanţă: *„Vacante sede Strigoniensi, Reverendo Ugrino Colocensi...“* etc., sau *„Ecclesia Strigoniensi vacante“* şi alte forme[6]).

Un dignitar care nu mai trăieşte nu poate să fie nici martor, nici să aibe drept de a dispune. Dacă lipsa lui, totuş, se subliniază, aceasta nu poate să însemneze altceva decât o precizare a timpului: documentul s'a dat pe când scaunul Arhiepiscopiei Strigoniului (cea mai înaltă dignitate bisericească) nu era ocupat.

Pentru a explica lipsa numelor dignitarilor, dl *G. Müller* invecă şi un alt argument, un argument al analogiei: „nici în diploma din 1271 acordată Nemţilor din Zips nu sunt numiţi“ dignita-

[4]) *Fejérpataky L.*, A királyi kanczellária az Arpádok korában Budapest 1885. P. 24 şi 30.

Szentpétery I., Magyar oklevéltan. P. 59.

[5]) *Fejér*, Corpus Dipl. III. 1. P. 325.

[6]) *Szentpétery*, Oklevéljegyzék... Numerele: 393, 394. 402. 403. 406. 410, 411, 420, 422, 426.

rii[7]). Intr'adevăr nu sunt pomeniţi nici acolo. Dar între cele două diplome există o distanţă în timp de aproape 50 de ani. Diploma din 1224 a eşit din cancelaria regelui Andreiu al II-lea, cea din 1271 a eşit din cancelaria regelui Ştefan al V-lea. A căuta prin urmare să dovedeşti că sub Andreiu al II-lea exista obiceiul de a nu pomeni numele dignitarilor invocând un caz similar din timpul unui rege care a domnit 50 de ani mai târziu, — este neserios şi dovedeşte numai că nu există argumente serioase cari să poată fi invocate pentru explicarea lipsei dignitarilor din diploma dela 1224.

Lipsa aceasta a dignitarilor, — alături de alte defecte ale diplomei, — rămâne o dovadă că diploma din 1224 nu poate fi autentică, ci este un falş.

TOPONOMIE ISTORIE ŞI TOPOGRAFIE

6. Muntele „Schuler" zis şi „Postovarul".

Fără cercetarea trecutului multe nume toponimice rămân neexplicate, — neexplicate în mod logic şi convingător.

In apropierea comunei Cristianul (de lângă Braşov) este un munte căruia Saşii îi zic *„Schuler"* (*„Schulergebirge"*). Numele românesc al muntelui este *„Cristianul mare"* sau *„Dealul Cristianului"*. Braşovenii îi mai zic şi *„Postovarul"*. Numele acesta dat muntelui de Braşoveni este relativ nou. Nu-l cunoaşte încă nici manualul de geografie al rectorului liceului săsesc din Braşov *Marienburg* (publicat la 1813), cum nu-l cunoaşte încă nici marele dicţionar geografic al Transilvaniei al generalulu *Lenk* (publicat la 1839).

Care este legătura între cele două nume vechi: *Schuler* şi *Cristian*?

Filologul dela universitatea din Cluj dl. *G. Kisch*, vede între cele două nume o legătură de înrudire între fraţi, — numele aceste două fiind, crede dl. *Kisch*, ca doi copii ai unui tată comun. Dl *Kisch* raţionează anume: *„Schuler"* are înţelesul de *„scolaris"* şi anume de *„scolaris christianus"*[1]). Ar fi vorba prin urmare de

---

[7]) *Müller*, op. cit. p. 1?5. „...dass auch der Zipser Freiheitsbrief vom Jahre 1271 die in Frage kommenden Reichswürdenträger nicht nennt".

[1]) *G. Kisch*, Siebenbürgen im Lichte der Sprache. Pag. 236, 302 şi 313.

un „învăţător creştin“, poate vreodată proprietar al muntelui. Românii ar fi reţinut din numele acestui proprietar ca nume al muntelui noţiunea de „*christianus*“, iar Saşii pe cea de „*scolaris*“, traducând cuvântul „*scolaris*“ în nemţeşte: *Schuler*.

Explicaţia aceasta a celor două nume este prea complicată decât să poată fi adevărată, cum nu mai e nevoie să dovedim mai deaproape. In favorul ei nu se poate invoca nici un fapt pozitiv, nici o atestare.

Alţii au căutat o explicaţiune mai puţin complicată şi cred că la originea celor două nume ar putea fi un nume patronimic: *Christian Schuler*, — tot un posibil proprietar al muntelui. Românii ar fi reţinut în acest caz drept nume al muntelui numele de botez al proprietarului, iar Saşii numele de familie[2]).

Nici această explicaţiune, deşi mult mai logică, nu poate să invoce în sprijinul ei nici un fapt pozitiv, nici o atestare. De altminteri împotriva acestei explicaţiuni se mai poate ridica şi obiecţiunea: numele românesc al muntelui este cel al satului *Cristian* şi aşa fiind tot acel ipotetic *Christian Schuler* ar fi dat numele său şi satului, iar în acest caz rămâne inexplicabil cum de Saşii nu-i zic satului nici *Cristian*, nici *Schuler*, — ci *Neudorf*.

Dacă însă căutăm explicaţiunea celor două nume în istorie, o vom găsi în istoria licelui săsesc din Braşov.

Reformaţiunea lui *Luther* a găsit mare răsunet şi la Saşii din Transilvania. Propagatorul ei în Transilvania a fost *Johannes Honterus*[3]), care făcuse studii şi la Wittenberg, de unde a pornit reformaţiunea. Intors la Braşov, *Honterus* a înfiinţat la 1533 o tipografie, pentru a răspândi noua învăţătură şi prin scris. In epoca aceasta de mişcare religioasă (în fond o puternică mişcare naţională) au luat naştere şi o seamă de şcoli nouă, — evangelice săseşti — şi s'a terminat şi edificiul gimnaziului săsesc din Braşov („*Die grosse Schule*“). Şcoala aceasta „mare“ se întreţinea la început înainte de toate din donaţiuni şi fundaţiuni pioase. Intre altele şcoala se bucura şi de veniturile muntelui de lângă Cristian. Istoriograful săsesc al gimnaziului spune că de atunci încoace muntele acela „s'a numit Schulergebirge (mons gymnicus)“, —

[2]) „*Dacoromania*“, vol. VI. pag. 535.

[3]) Cu numele său adevărat *Johann Grass*. Tatăl său a fost pielar în Braşov, cu numele *Georg Grass*. (Vezi: *I. Seivert*, Nachrichten von siebenbürgischen Gelehrten. Pressburg 1785).

„muntele şcolii", „muntele şcolarilor". Muntele a rămas proprietatea gimnaziului până pe la începutul secolului al XVII-lea. Până pe la începutul secolului trecut (XIX) se menţinuse tradiţia veche ca elevii gimnaziului să facă fiecare an o excursiune pe acest munte, — odinioară proprietatea lor[4]).

Iată originea clară a numelui „*Schuler*".

Istoriograful sas ne dă şi o interesantă informaţiune în ce priveşte împrejurările cum ajunsese gimnaziul proprietar al muntelui: un manuscris vechiu ce se păstrează în arhiva acelui gimnaziu spune că „muntele a fost donat gimnaziului din Braşov de un principe valah Negru Vodă, al cărui chip este pictat în biserica românească, cu condiţiunea ca magistratul din Braşov să le dee voie Valahilor din Braşov să-şi ridice o biserică"[5]).

Aşadară: numele adevărat al muntelui este cel de *Cristianul*, numele nemţesc indicând numai numele proprietarului vremelnic al lui.

* * *

Numele de „*Postovarul*" este, cum am mai spus, relativ mai nou. Cum a ajuns muntele la acest nume?

Marele Dicţionar Geografic al României cunoaşte în Muntenia un loc izolat, în cătunul *Corbeanca* (judeţul Ilfov), numit *Postăvăria*. Dicţionarul observă: „Acolo, spune legenda, a fost în vechime un târg; pe la anul 1830 încă exista o casă ruinată rămasă din acel orăşel, casă aşezată pe coasta dealului *Pociovalştea*. Tot pe coasta dealului *Pociovalştea* exista la anul 1830 un coş mare ruinat, pe locul unde se crede că în vechime se fabrica postavul, de unde şi numirea aceasta".

Poate şi „*Postovarul*" nostru îşi datorează numele unui fabricant de postăvuri care îşi avea fabrica undeva pe coasta dealului.

Nu ştie careva dintre cititorii noştri amănunte?

---

[4]) *Joseph Dück*, Geschichte des Kronstädter Gymnasiums. Kronstadt, 1845.

[5]) *Idem, ibidem.* Manuscrisul se păstrează în „Colectanea zu einer partikulär Hystorie von Kronstadt" şi spune: „Das Schullergebirge soll ein Wallachischer Fürst Negro-Vode mit Namen, der im der Wallachischen Kirche abgemahlet steht, mit dieser Condition an die Schule geschenkt haben, damit ein löblicher Magistrat den hiesigen Wallachen Erlabniss geben solle eine Kirche zu bauen".

5. Ostrov.

In ținutul Hațegului avem 3 sate cu numele de *Ostrov:* Ostrovul-Mare, Ostrovul-Mic și Ostrovelul. Toate 3 sunt sate vecine. Atât de vecine încât dicționarele geografice mai nouă nici nu fac deosebire între ele și dau Ostrovul-Mare și Ostrovul-Mic ca o singură comună, sub un singur nume. Numai dicționarele geografice mai vechi (Lenk, 1839 și a.) le pomenesc pe toate 3 separat. Numele de „*Ostrov*" nu este cuvânt românesc[1]). El nu-și are originea nici în vreun cuvânt din celelalte limbi vorbite în Transilvania, limba germană și limba ungurească. „*Ostrov*" este cuvânt slav și înseamnează în toate limbile slave (cu excepțiunea limbii polone, care nu are acest cuvânt) — *insulă.*

Dar ce caută noțiunea de insulă într'o regiune muntoasă, fără mare, fără lacuri? Așa se va fi întrebat și dl *O. Densușianu* când în cercetările sale filologice și etimologice a ajuns și la acest nume. Nu s'a oprit prin urmare la etimologia sugestivă *ostrov-insulă* ci a căutat o altă etimologie tot în limbile slave. Și a găsit în limbile slave cuvântul „*ostrîi*", ascuțit, și dă acest adiectiv drept origine a numelui toponimic Ostrov[2]).

Orice etimologie are însă nevoie și de o justificare materială, topografică, logică. Și ne întrebăm la rândul nostru: ce legătură poate să existe între noțiunea aceasta de „ascuțit" și numele toponimice de *Ostrov?* Cum poate fi adusă în concordanță noțiunea cu realitatea?

Situațiunea topografică a celor trei sate nu ne oferе nici o indicațiune pentru ce satele acele (sau unul dintre ele) ar fi putut fi numite sau desenate ca „ascuțit". Situațiunea topografică ne trimite însă înapoi la noțiunea „*ostrov*"-*insulă.* Cele trei sate sunt anume așezate pe țărmurii râului numit Valea Lăpușnic. Geograful Transilvănean *Ignaz Lenk von Treuenfeld,* care la 1839 a publicat la Viena marele său Lexicon Geografic, orografic etc. al Transilvaniei, descriind satul Ostrovul-Mic spune că „mai la deal

[1]) Cuvântul *ostrov* în limbile slave este un apelativ, dar în limba românească a intrat ca nume toponimic. Noțiunea n'a exis at în limba românească înainte de obiectul a cărui expresiune era. Numai așa se poate explica și circulațiunea lui limitată la anumite locuri. Poate, acelaș va fi cazul și cu alte cuvinte slave cari azi în limba românească sunt apelative, dar la origine vor fi fost numiri toponimice, poiană spre ex. și a.

[2]) *O. Densușianu,* Graiul din Țara Hațegului. București 1915. P. 68.

de sat din râul Lăpuşnic se desface un braţ care curge pe lângă (satul) Unciuc şi se împreună din nou cu Lăpuşnicul ceva mai la vale de Poclişa". Bucata de pământ cuprinsă între cele două braţe ale râului Lăpuşnic formează un „ostrov", o insulă. Configuraţia terenului ne ofere astfel explicaţiunea cum a putut lua naştere noţiunea de „ostrov" în o regiune muntoasă. Explicaţiunea cum au ajuns satele să-şi împrumute numele dela această noţiune este tot atât de firească: prima casă, primele case din cari cu timpul s'a născut satul, au fost aşezate *pe* sau *lângă* ostrov şi cuvântul *ostrov*, care la început indica numai locul unde se găsiau satele (*pe* sau *lângă* „ostrov") a ajuns cu timpul să indice satele inşele?

Numele Ostrov este atestat cu începerea mijlocului secolului al XIV-lea[3]).

CĂRŢI ŞI REVISTE

Makkai László: A Milkoi (kun) Püspökség és népei. Debrecen 1936.

Existenţa unei episcopii a Milcovului la începutul secolului al XIII-lea, cuprinzând părţile sud-estice ale Transilvaniei şi părţi din Muntenia şi Moldova, — este o invenţiune a lui Benkő. Dorind să dovediască originea hunică a Săcuilor, Benkő a făcut din această episcopie o veche organizaţiune bisericească naţională hunosăcuiască, afirmând că episcopia Milcovului numai la începutul secolului al XIII-lea şi-a schimbat numele în cel de episcopat cuman. Neputând găsi dovezi pentru afirmaţiunile sale (expuse într'un studiu vast „Milkovia"), Benkő a născocit dovezile necesare, falşificând documente probatorii. Este fals documentul datat din 1096, este fals fragmentul de scrisoare adresat (1228) de episcopul cuman Theodoricus — decanilor Săcui...

Aşa îşi începe expunerile autorul (fost elev al universităţii din Cluj, azi stabilit în Ungaria). La începutul secolului al XIII-lea n'a existat decât o episcopie cumană, „pe seama Cumanilor", înfiinţată de Papa Inocenţiu al IV-lea la 1227. Ce-a fost în realitate acest epicopat, unde şi până unde se întindea nu se ştie cu precisiune.

[3]) *Csánki D.*, Magyarország történelmi földrajza.... Budapest 1913. V. V. Pag. 120. „Archidiaconus de Oztro" (1360), „Poss. Oztroh in districtu de Haczak" (1436), „Poss. Felsewoztro. Also oztro" (1450). Apoi „Ozthoro", „Ozthro", „Oztrowa" etc.

Autorul crede (cu mulţi alţii) că ea se întindea în Cumania, într'o Cumanie, care ea se întindea în părţile Munteniei şi Moldovei de miază-zi, în părţile subcarpatine învecinate Ţării Bârsei.

Concluziunea autorului privitoare la întinderea geografică a episcopiei cumane dela începutul secolului al XIII-lea este numai o conjectură, — pentrucă în nici unul dintre documentele (în cea mai mare parte bule papale) nu găsim nici cea mai neînsemnată indicaţiune în această privinţă, înafară de indicaţiunea vagă de „Cumania". Ceace spune Rogerius în descrierea invaziunii Mongolilor (citat de autor) nu este o dovadă incontestabilă că episcopia aceasta ar fi fost „dincolo de Siret". (Asupra problemei vom reveni în alt număr).

* * *

„Arhiva Someşană" (Năsăud, no. 22, Septemvrie 1937) începe publicarea unui interesant studiu (bazat pe documentele contimporane din arhivele din Bistriţa şi arhivele guvernului Transilvaniei de odinioară) al profesorului V. *Şotropa* despre revolta Românilor din Valea Rodnei contra Saşilor din Bistriţa între anii 1755—1762. Documentele publicate de dl *Şotropa* ne desvăluie lucruri parte absolut necunoscute, parte puţin şi de puţini cunoscute, în ce priveşte situaţiunea socială şi economică grea în care ajunseseră Românii din Valea Rodnei către mijlocul secolului al XVIII-lea. „Când regele Mateiu Corvinul a decretat la 1475 încorporarea Văii Rodnei (21 sate) la oraşul Bistriţa, el expres a declarat că locuitorii români din acea vale au să rămână în starea liberă de mainainte şi să beneficieze de toate drepturile şi privilegiile orăşenilor bistriţeni". In cursul secolelor, conducătorii oraşului Bistriţa au reuşit însă să dee diplomei din 1475 o interpretare unilaterală, numai în favorul oraşului şi în defavorul Românilor, aşa încât pe la mijlocul secolului al XVIII-lea Românii să ajungă iobagi de *fapt* ai oraşului. Când însă cu ocaziunea conscripţiunii fiscale din 1755 Românii au înţeles dela unii dintre membri comisiunii fiscale (unguri) că ar fi vorba să fie trecuţi în registre drept iobagi, — cele 21 sate s'au răsvrătit, au protestat că nu sunt iobagi şi au refuzat să mai plătiască altă contribuţiune înafară de cea „regească". In frunte mergeau satele *Mocod* şi *Salva,* secondate întotdeauna de celelalte sate.

Documentele publicate sunt pagini de istorie cari nu pot fi rezumate, ci trebuie citite în întregime.

INSEMNĂRI

Rugăm pe toţi să ne îndrepte oridecâteori vor crede că greşim, cum şi noi vom îndrepta pe alţii de câteori vom crede că greşesc.

Nu ne vom supăra oricât de aspre ar fi îndreptările lor, cum şi noi rugăm pe toţi să primiască fără multă supărare îndreptările noastre prieteneşti.

* * *

Revista „Dacia Istorică" exprimă călduroase mulţumiri dlui *Ion Lugoşianu*, Ministru al României la Roma, care a binevoit să îngrijască de fotografierea, pe cheltuiala Domniei Sale, a mai multor pagini ale Registrelor Papale din Vatican, cuprinzând actul de donaţiune (1247) a Ţării Severinului — Cavalerilor Ioaniţi.

Acest important document n'a fost publicat până acum in facsimil.

—

Dl *Dr. Silviu Dragomir*, profesor de istorie la universitatea din Cluj, lucrează la un studiu critic privitor la acest document, a cărui autenticitate este foarte discutabilă.

* * *

Revista istorică săsească dela Sibiu *„Siebenbürgische Vierteljahrsschrift"* (până înainte cu câţiva ani *„Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde"*), care împlineşte acum 60 de ani de existenţă, a trecut prin o criză grea. Casa editoare n'a mai voit să ducă sarcina editării revistei, veniturile acoperind numai în parte cheltuielile. Raportul prezintat adunării generale din primăvară a Societăţii istorice germane (*„Verein f. sieb. Landeskunde"*) spune că „publicarea revistei a fost asigurată pentru moment, graţie energiei şi spiritului de sacrificiu a dlui Karl Kurt Klein", redactorul revistei şi bibliotecar al Universităţii din Iaşi.

Ne bucurăm că revista va continua să apară.

Raportul amintit mai spune că în acelaş timp s'a asigurat şi publicarea (apropiată) a volumului IV din colecţiunea de documente privitoare la istoria Germanilor din Transilvania (*„Urkundenbuch..."*, pe care o citează şi revista noastră). Volumul IV va fi publicat sub îngrijirea dlui *Gustav Gündisch*, care pregăteşte şi publicarea unui al V-lea volum.

„Dacia Istorică".

Sumarul no. 2.

Săliște

Note pe marginea documentelor.

Perlbach și documentele Ordinului Tenton.

Cronica Notarului (II)

Puneri la punct

Toponimie. Istorie și Topografie.

Cărți și Reviște

Insemnări.

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE „ARDEALUL" CLUJ, STR. MEMORANDULUI 22.